

FACULTEIT RECHTSGELEERDHEID
DECANAAT
TIENSESTRAAT 41
3000 LEUVEN
Academiejaar 2014 - 2015

De gepercipieerde morele verkeerdheid van delinquent gedrag bij
Vlaamse jongeren:
secundaire analyse op de JOP-monitor

Promotor: Prof. S. PLEYSIER

Begeleider: Arne De Boeck

Verhandeling, ingediend door SOFIE MATHIEU, bij het
eindexamen voor de graad van MASTER IN DE
CRIMINOLOGISCHE WETENSCHAPPEN

FACULTEIT RECHTSGELEERDHEID
DECANAAT
TIENSESTRAAT 41
3000 LEUVEN
Academiejaar 2014 - 2015

De gepercipieerde morele verkeerdheid van delinquent gedrag bij
Vlaamse jongeren:
secundaire analyse op de JOP-monitor

Promotor: Prof. S. PLEYSIER

Begeleider: Arne De Boeck

Verhandeling, ingediend door SOFIE MATHIEU, bij het
eindexamen voor de graad van MASTER IN DE
CRIMINOLOGISCHE WETENSCHAPPEN

SAMENVATTING

In dit kwantitatieve onderzoek werd een secundaire data-analyse uitgevoerd op de gegevens van de JOP-schoolmonitor 2013. De analyses richten zich op de gegevens van Vlaamse jongeren uit de tweede en derde graad secundair onderwijs die schoollopen in Brussel, Antwerpen en Gent. Het achterliggende idee hierbij was dat jongeren verschillen in hun normatieve percepties. Dit kon bevestigd worden voor deze steekproef wat betreft hun gepercipieerde morele verkeerdheid van eigendomsriminaliteit. De normatieve percepties bleken te variëren naargelang het geslacht, de onderwijsvorm en het subjectieve gezinsinkomen. De jongens uit deze steekproef namen een positievere houding aan tegenover eigendomsriminaliteit dan de meisjes. Dit gold ook voor leerlingen uit het bso en (in mindere mate) uit het tso, ten opzichte van jongeren uit het aso of kso. Jongeren die het gevoel hebben dat ze nogal moeilijk of nogal gemakkelijk kunnen rondkomen, namen ook een minder afkeurende houding aan in vergelijking met jongeren die zeer gemakkelijk kunnen rondkomen. Er werd geprobeerd om meer inzicht te verwerven in de manier waarop factoren zoals de band met ouders, delinquente vrienden, religiositeit en ouderschap een bijkomende invloed uitoefenen op deze percepties. Op basis van de resultaten van dit onderzoek bleek dat het ouderschap in het afgelopen jaar de sterkste voorspeller was. Ouderschap bleek een negatieve invloed te hebben op percepties van morele verkeerdheid. Of jongeren delinquente vrienden hebben, bleek ook een significant deel van de variantie in normatieve percepties te verklaren. Hoe meer delinquente vrienden jongeren hebben, hoe minder verkeerd ze de verschillende vormen van eigendomsdelinquentie vonden. Dit effect bleek niet groter te zijn naargelang het geslacht, waardoor afgeleid kan worden dat jongens en meisjes evenveel beïnvloed zullen worden door delinquente vrienden. De band met de moeder bleek daarentegen een positieve invloed uit te oefenen op de gepercipieerde morele verkeerdheid. Jongeren die een goede band hebben met hun moeder, stonden negatiever tegenover eigendomsdelinquentie. De kwaliteit van de band met hun vader bleek echter geen invloed uit te oefenen. Bovendien kon geslacht geen bijkomende verklaring bieden over de manier waarop de band met de moeder en vader de morele overtuigingen beïnvloedt. De band die jongeren met hun ouders hebben, bleek niet als bescherming te fungeren tegen de invloed van delinquente vrienden. Ten slotte biedt ook religiositeit een verklaring voor de verschillen in normatieve percepties. Deze bevinding ging echter in tegen de verwachtingen. De mate waarin jongeren belang hechten aan hun geloof, was een negatieve voorspeller voor hun percepties van morele verkeerdheid.

Dankwoord

De laatste maanden heb ik ondervonden dat het klopt wat ze zeggen over de laatste loodjes. Ze hebben zwaar gewogen, maar na een heel leerrijk en boeiend proces, leg ik nu de laatste hand aan mijn masterproef. Er zijn heel wat mensen die me hierbij geholpen hebben, waardoor ik deze bladzijde graag gebruik om hen te bedanken.

Deze masterproef was nooit tot stand gekomen zonder mijn promotor, professor Pleysier, die het onderwerp heeft aangereikt en mij zeker in het begin door zijn uitgebreide informatie op de goede weg heeft gezet. Veel dank gaat uit naar mijn begeleider Arne De Boeck, voor het nalezen van de verschillende tekstversies en de uitgebreide feedback. Zijn opmerkingen, tips en antwoorden op talloze vragen zijn een grote hulp geweest. Daarnaast wil ik ook het JOP bedanken voor het beschikbaar stellen van de data, waardoor de statistische analyses uitgevoerd konden worden.

Speciale dank gaat uit naar mijn ouders, omdat ze mij de kans hebben gegeven om deze universitaire studies te volgen. Bovendien hebben ze mij steeds gesteund en in mij geloofd, ook op die momenten waarop ik iets minder in mezelf geloofde. Dankzij hun goede zorgen en steun ben ik zover gekomen.

Ik wil mijn zus en mijn vriend bedanken omdat ze mij zijn blijven aanmoedigen en begripvol bleven al heb ik hen de laatste maanden een beetje verwaarloosd. Wanneer dat nodig was, hebben ze me er ook aan herinnerd dat ontspanning niet minder belangrijk is. Daarnaast wil ik hen bedanken omdat ze, ondanks hun eigen drukke schema, tijd hebben vrijgemaakt om mijn teksten na te lezen en te verbeteren.

Als laatste wil ik mijn vriendinnen bedanken voor de middagen en avonden waarop we onze frustraties aan elkaar kwijt konden, maar ook eens even aan iets anders konden denken dan het schrijven van onze masterproeven. De afgelopen vijf jaar zijn jullie allemaal een grote steun geweest, maar bovenal goede vriendinnen.

Daarom: een welgemeende dankuwel!

Inhoudsopgave

Inleiding.....	1
 Deel I. Literatuurstudie	4
Hoofdstuk 1. Moraliteit	4
1.1 Een abstract concept.....	4
1.2 Onderzoekstradities rond moraliteit.....	5
1.3 De ontwikkeling van moraliteit.....	7
Hoofdstuk 2. De rol van sociale interactie	9
2.1 De band met ouders en morele overtuigingen.....	10
2.1.1 Algemeen	10
2.1.2 Responsiviteit en opvolging.....	11
2.1.3 Geslachtsverschillen.....	13
2.2 Delinquente vrienden	14
2.2.1 Twee verklaringen: selectie en socialisatie	15
2.2.2 Geslachtsverschillen.....	17
2.3 De indirecte impact van ouders op morele overtuigingen door het omgaan met delinquente vrienden	18
2.3.1 Algemeen	18
2.3.2 Relatieve invloed van ouders en leeftijdsgenoten.....	19
2.3.3 Invloed van opvoedingsstijl	19
2.4 Religiositeit	21
Hoofdstuk 3. Cognitieve dissonantie	24
Hoofdstuk 4. Conceptueel model en hypothesen	27
4.1 Conceptueel model.....	27
4.2 Hypothesen	27

Deel II. Methodologie	29
Hoofdstuk 1. Onderzoeksdesign	29
Hoofdstuk 2. Onderzoekseenheden.....	30
Hoofdstuk 3. Operationalisering van de variabelen	32
3.1 Afhankelijke variabele	32
3.2 Onafhankelijke variabelen	33
3.3 Controlevariabelen.....	34
Hoofdstuk 4. Statistische analyses	36
 Deel III. Resultaten	 38
Hoofdstuk 1. Beschrijvende analyse	38
1.1 Gepercipieerde morele verkeerdheid van delinquent gedrag.....	38
1.2 Band met ouders	40
1.3 Delinquente vrienden	40
1.4 Religiositeit	42
1.5 Daderschap.....	42
Hoofdstuk 2. Verklarende analyse	44
 Deel IV. Algemene conclusie en discussie.....	 49
 Referentielijst.....	 57
Bijlagen.....	70

Lijst van bijlagen

Bijlage I: Factoranalyse van de schaal “gepercipieerde morele verkeerdheid”.

Bijlage II: Factoranalyse van de schaal “band met vader” en “band met moeder”.

Inleiding

Tot dusver is moraliteit in criminologisch onderzoek bijna altijd als een ‘onafhankelijke variabele’ benaderd. Voorbeelden hiervan zijn de theorieën van Hirschi (1969) en Wikström (2008) waarbij moraliteit een centrale plaats krijgt in het verklaren van delinquent gedrag. Hierbij worden morele overtuigingen geacht een causale invloed uit te oefenen op delinquent gedrag. Er wordt echter weinig aandacht gegeven aan het verklaren van die morele overtuigingen zelf. Er bestaat dan ook nog maar weinig inzicht in de manier waarop morele overtuigingen gevormd worden en welke factoren hierbij een belangrijke rol vervullen.

Uit onderzoek naar de ernstpercepties van delinquent gedrag kan afgeleid worden dat er geen normatieve consensus bestaat, maar dat mensen verschillen in hun percepties over de morele verkeerdheid van delinquent gedrag (Herzog & Einat, 2012; Kwan, Chiu, Ip & Kwan, 2002; Warr, 1989). Deze studies richten zich echter bijna uitsluitend tot volwassenen, waardoor er nog steeds geen duidelijk beeld bestaat over de manier waarop de morele overtuigingen van jongeren verschillen.

In deze masterproef zal geprobeerd worden om deze kloof te dichten. De gepercipieerde morele verkeerdheid van delinquent gedrag zal als afhankelijke variabele benaderd worden en het onderzoek richt zich uitsluitend op de normatieve percepties van jongeren. Indien meer inzicht verworven kan worden over de manier waarop deze morele overtuigingen worden gevormd, betekent dit een belangrijke aanvulling op voorgaande theorieën. Aangezien er al veel onderzoek gedaan is naar de manier waarop jongeren beïnvloed worden door mensen uit hun directe omgeving, is het interessant om ook na te gaan in hoeverre hun morele overtuigingen beïnvloed worden door deze significante anderen. In deze masterproef wordt er vanuit gegaan dat de invloed van anderen voornamelijk plaatsvindt door hun invloed op de morele overtuigingen.

Het doel van dit onderzoek is om na te gaan in welke mate er sprake is van een normatieve consensus onder jongeren over de morele verkeerdheid van delinquent gedragingen. Daarnaast zal ook onderzocht worden welke factoren samenhangen met die normatieve percepties. In eerste instantie zal geprobeerd worden om op basis van een literatuurstudie meer inzicht te verwerven in de manier waarop de morele overtuigingen van jongeren gevormd worden. Daarbij zal nagegaan worden hoe factoren zoals de band met ouders, delinquente vrienden,

religiositeit en ouderschap, dit proces kunnen beïnvloeden. Vervolgens zal aan de hand van een secundaire data-analyse op de JOP-schoolmonitor 2013 onderzocht worden in welke mate deze bevindingen ook gelden voor de grootstedelijke steekproef van jongeren uit de tweede en derde graad secundair onderwijs. Er zal uiteindelijk geprobeerd worden om een antwoord te geven op de volgende onderzoeksvragen:

1. Welke invloed heeft de band met ouders op de gepercipieerde morele verkeerdheid van delinquent gedrag?
 - Worden jongens en meisjes in verschillende mate beïnvloed door de band met hun vader en de band met hun moeder?
2. Welke invloed hebben delinquente vrienden op de gepercipieerde morele verkeerdheid van delinquent gedrag?
 - Worden jongens meer beïnvloed door delinquente vrienden dan meisjes?
3. Op welke manier oefent de band die jongeren met hun ouders hebben een invloed uit op de mate waarin ze door delinquente vrienden beïnvloed worden?
4. Welke invloed heeft religiositeit op de gepercipieerde morele verkeerdheid van delinquent gedrag?
5. Welke invloed heeft ouderschap op de gepercipieerde morele verkeerdheid van delinquent gedrag?

Het eerste deel van deze masterproef zal bestaan uit een literatuuroverzicht omtrent moraliteit en het ontstaan van morele overtuigingen. In het eerste hoofdstuk wordt een definitie van moraliteit gegeven en wordt omschreven hoe moraliteit en morele overtuigingen in voorgaand onderzoek aan bod zijn gekomen. In het tweede hoofdstuk zal de aandacht gericht worden op hoe sociale leertheorieën (Akers, 2009; Sutherland, 1947) een verklaring kunnen bieden over de invloed van bepaalde factoren op morele overtuigingen. Achtereenvolgend zal de invloed van de band met ouders, delinquente vrienden en religiositeit op morele overtuigingen besproken worden. Er wordt een overzicht gegeven van de belangrijkste bevindingen vanuit eerdere onderzoeken. In het derde hoofdstuk wordt ouderschap als een afhankelijke variabele benaderd. Hierbij wordt onderzocht in hoeverre ouderschap een invloed kan uitoefenen op morele overtuigingen. Dit is een vernieuwende invalshoek en de literatuur bleek dan ook schaars. Vanuit de cognitieve dissonantietheorie van Festinger (1966) wordt een mogelijke verklaring geboden voor de wisselwerking tussen ouderschap en morele overtuigingen.

In deel twee wordt de methodologie besproken. Eerst volgt een bespreking van het onderzoeksdesign, waarbij aandacht wordt besteed aan de methode van dataverzameling. Hierbij wordt ook aandacht besteed aan de voor- en nadelen van een scholenonderzoek. Dit wordt, in het hoofdstuk over onderzoekseenheden, gevolgd door een bespreking van de wijze waarop de leerlingen werden bereikt. In een derde hoofdstuk wordt de operationalisering van de concepten besproken, waarbij eveneens een korte beschrijving van de steekproef wordt gegeven. In het laatste hoofdstuk van dit deel wordt kort weergegeven welke statistische analyses in het onderzoek gebruikt zullen worden.

In het derde deel van deze masterproef worden de onderzoeksresultaten besproken. Eerst zullen de resultaten van de beschrijvende analyses worden besproken, gevolgd door de resultaten van de verklarende analyse.

In het vierde en tevens laatste deel, de discussie, zullen de bevindingen ten slotte worden teruggekoppeld naar de literatuur. Er zal aangegeven worden welke bevindingen in lijn liggen met de verwachtingen en welke bevindingen tegen voorafgaand onderzoek ingaan. Bovendien wordt aandacht besteed aan een aantal tekortkomingen van het onderzoek.

Deel I. Literatuurstudie

Hoofdstuk 1. Moraliteit

1.1 Een abstract concept

Volgens Raymaekers (2013) heeft het begrip moraliteit een normatieve, evaluatieve betekenis en verwijst het naar de “zedelijke normen of idealen die in het handelen al dan niet bereikt worden” (p.11). Oordelen over de moraliteit of zedelijkheid reflecteren dus de normen en idealen die gelden in een bepaalde samenleving. Abend (2008) omschrijft onderzoek naar moraliteit als “the sociological investigation of the nature, causes, and consequences of people's ideas about the good and the right” (p.87). Men is geïnteresseerd in hoe het komt dat (groepen van) personen bepaalde morele opvattingen hebben en wat de gevolgen van deze opvattingen zijn voor onder andere hun gedrag. Er bestaat echter geen objectieve maat om moraliteit te meten (Abend, 2008). Vaak wordt aan de hand van vragenlijsten of morele dilemma's gepeild naar de mening van individuen over de morele juistheid of verkeerdheid van handelingen en situaties. Bij deze beoordeling kan rekening gehouden worden met de intenties van een persoon, met de gevolgen van het gedrag of met beide. Er wordt geoordeeld over ‘het goede’, maar hieraan kan door iedereen een andere invulling worden gegeven. Sommige oordelen handelen over wat “goed-voor-ons” is, terwijl andere vooral rekening houden met wat “goed-op-zich” is. Iets kan goed gevonden worden wanneer er geluk of een deugd uit voortkomt, maar iets kan ook als ‘goed’ geïnterpreteerd worden indien plichten of goddelijke wetten worden nageleefd (Raymaekers, 2013). Individuele overtuigingen omvatten maar een klein aspect van moraliteit, namelijk de “thin concepts” (Abend, 2012, p.6). In vragenlijsten wordt er vaak gevraagd of volgens de respondent iets goed, juist of toelaatbaar is, zonder dat er rekening wordt gehouden met de oorzaken, gevolgen of verklaringen van deze oordelen.

Morele overtuigingen zijn geen objectieve realiteit, maar zijn het resultaat van een sociale interactie waarbinnen socialisatie plaatsvindt. Hierdoor kunnen ze beschouwd worden als sociale constructies. Bepaalde morele overtuigingen zijn niet juister of beter dan andere, maar worden in sommige contexten wel meer aanvaard. Wat als aanvaardbaar of goed wordt beschouwd, is afhankelijk van de sociale normen die gelden in een bepaalde samenleving. Dit heeft als gevolg dat er verschillen bestaan tussen mensen wat betreft hun morele opvattingen.

Deze visie sluit aan bij het moreel relativisme, waarbij ontkend wordt dat er universele normen bestaan (Abend, 2008; Raymaekers, 2013). Er bestaat een wederkerig verband tussen de sociale normen en de wetten die gelden in een samenleving. Wetten worden vaak gebaseerd op de sociale normen die gelden in een samenleving. Daarnaast kunnen wetten, door bepaalde zaken te verbieden, sociale normen beïnvloeden. Zo zijn mensen over het algemeen minder tolerant geworden ten aanzien van rijden onder invloed, sinds de strafbaarstelling ervan (Bottoms, 2012). Ondanks dat moraliteit een subjectief gegeven is en overtuigingen kunnen verschillen tussen (groepen van) mensen, zijn mensen vaak overtuigd van de objectiviteit van hun oordelen. Vooral hun oordeel over de verkeerdheid van bepaalde vormen van criminaliteit wordt als objectief waargenomen (Goodwin & Darley, 2010). Dit leidt tot etnocentrisme waarbij mensen hun manier van leven als meer natuurlijk en beter gaan beoordelen dan dat van anderen (Heine, 2012).

1.2 Onderzoekstradities rond moraliteit

Een van de meest gestelde vragen in criminologisch onderzoek is waarom mensen zich al dan niet laten verleiden tot criminaliteit. Voorbeelden hiervan zijn onderzoek naar de invloed van delinquente vrienden (o.a. Warr & Stafford, 1991), de invloed van religie (o.a. Hirschi & Stark, 1969) of de invloed van ouders (o.a. Kandel, 1996) op delinquent gedrag. Bottoms (2012) onderscheidt vier redenen waarom mensen geen delinquent gedrag stellen. Naast instrumentele redenen, fysieke of situationele beperkingen en gewoonten, kiezen mensen er ook voor om geen delinquent gedrag te stellen omwille van morele redenen. Bepaalde normen en waarden of de gehechtheid aan anderen die negatief staan tegenover delinquent gedrag, zal als gevolg hebben dat ervoor gekozen wordt om geen delinquent gedrag te stellen.

Verschillende theorieën kennen de morele overtuigingen van individuen een belangrijke rol toe in het verklaren van delinquent gedrag. De focus ligt hierbij steeds op een ander aspect van moraliteit, waarbij ook verschillende begrippen worden gebruikt. Hirschi (1969) gaat ervan uit dat ieder mens de innerlijke drang voelt om delinquent gedrag te stellen. De vraag die hieruit volgt is dan ook niet waarom mensen delinquent gedrag stellen, maar wel waarom ze geen delinquent gedrag stellen. Hij spreekt over vier banden die mensen aangaan en directe controle uitoefenen doordat ze meer rekening gaan houden met de negatieve gevolgen van hun gedrag. Deze banden zijn: gehechtheid aan anderen (“attachment”), toewijding aan traditionele doelen (“commitment”), het investeren van tijd en energie om deze doelen te bereiken (“involvement”) en het geloven in traditionele normen (“belief”). Uit zijn onderzoek blijkt onder andere dat

iemand met zwakke banden minder belang zal hechten aan normen en waarden en zich meer door zijn eigen impulsen zal laten leiden. Wikström (2008) daarentegen gaat ervan uit dat mensen verschillen in hun criminele geneigdheid. Iemands criminele geneigdheid is volgens hem afhankelijk van de morele normen en waarden waaraan belang wordt gehecht en de mogelijkheid om zelfcontrole uit te oefenen. Criminaliteit wordt dan ook omschreven als een morele handeling die geleid wordt door morele regels of de ideeën die iemand heeft over wat de juiste manier van handelen is in bepaalde omstandigheden. Of iemand al dan niet delinquent gedrag zal stellen, hangt af van de wisselwerking tussen de criminele geneigdheid van een persoon en de morele context.

Deze studies vestigen de aandacht op (een aspect van) moraliteit als een onafhankelijke variabele die invloed uitoefent op delinquent gedrag. Er wordt echter geen aandacht besteed aan het verklaren van moraliteit zelf.

Een andere onderzoekstraditie, waarbij wel een invulling wordt gegeven van het begrip moraliteit, richt zich op de ernstpercepties van criminaliteit. Hierbij wordt nagegaan op welke manier respondenten verschillen in hun inschatting over de ernst van bepaalde vormen van criminaliteit. Warr (1989, p.795) identificeerde twee onderliggende dimensies die in ernstpercepties weerspiegeld worden. Deze dimensies zijn de “harmfulness”, of de mate waarin respondenten belang hechten aan de veroorzaakte schade en de “wrongfulness”, of de gepercipieerde morele verkeerdheid en de normatieve evaluatie van een bepaalde handeling. Er worden verschillen gevonden in de ernstpercepties naargelang het geslacht, de leeftijd, opleiding, etniciteit en de socio-economische status van respondenten (Herzog & Einat, 2012; Kwan et al., 2002). Uit deze bevindingen blijkt dat er verschillen zijn tussen mensen wat betreft hun ernstperceptie van bepaalde misdrijven en dat deze verschillen voorspeld kunnen worden op basis van de kenmerken van de respondenten. Aangezien deze ernstperceptie deels ook een normatieve evaluatie omvat, kan hieruit afgeleid worden dat mensen ook zullen verschillen in hun perceptie over wat en in welke mate iets verkeerd is. Er wordt dus met andere woorden aangetoond dat er niet steeds sprake is van een normatieve consensus. Slechts weinig studies hebben zich echter gericht op de ernstpercepties van kinderen en jongeren. In deze masterproef zal de gepercipieerde morele verkeerdheid van delinquent gedrag bij jongeren aan bod komen. Er zal meer bepaald worden nagegaan of er ook geen normatieve consensus bestaat onder jongeren en welke factoren dit kunnen verklaren.

1.3 De ontwikkeling van moraliteit

Er bestaan verschillende visies over hoe moraliteit zich ontwikkelt. In deze sectie zal verder ingegaan worden op de perspectieven die voortkomen uit de ontwikkelingspsychologie en sociale leertheorieën. Normen en waarden worden aangeleerd tijdens het proces van socialisatie. Naarmate iemand ouder wordt, zal er een verschuiving plaatsvinden van externe controle door anderen, zoals de ouders, naar het ontwikkelen van interne standaarden over wat al dan niet goed is (Berk, 2014). Piaget (1965) en Kohlberg (1969) staan beiden bekend om hun bijdragen in de ontwikkelingspsychologie met hun theorieën over morele ontwikkeling. Beiden gaan ze ervan uit dat het moreel redeneren zich ontwikkelt tussen de kindertijd en de adolescentie naarmate de cognitieve vaardigheden van kinderen vooruitgang boeken. Ze onderscheiden hierbij allebei een aantal stadia van moraliteit die doorlopen worden en de manier bepalen waarop kinderen en adolescenten tot een oordeel komen over de verkeerdheid van gedrag. Uit ander onderzoek blijkt dat een laag niveau van morele ontwikkeling een risicofactor is voor delinquentie bij jongeren (Nelson, Smith & Dodd, 1990; Stams, Brugman, Dekovic, van Rosmalen, van der Laan, & Gibbs, 2006). De morele oordelen van delinquente adolescenten zouden onvolledig ontwikkeld zijn in vergelijking met die van niet-delinquente adolescenten (Lardén, Melin, Holst & Långström, 2006). Gibbs (1991) vernoemt in dit verband het begrip “sociomoral developmental delay”. Delinquent gedrag wordt dan mogelijk zonder dat dit schadelijk is voor het zelfbeeld van de adolescent, door denkfouten zoals het minimaliseren van de feiten of anderen de schuld te geven.

Sociale leertheorieën beschrijven de manier waarop de attituden en het gedrag van anderen worden overgenomen. Sutherland (1947) stelde dat “definitions”, zoals rationalisaties en attituden tegenover delinquent gedrag, aangeleerd worden door interactie in intieme groepen. Indien iemand vaak blootgesteld wordt aan delinquent gedrag en positieve attituden tegenover delinquent gedrag is de kans ook groter dat dit gedrag en deze attituden overgenomen zullen worden. Akers (2009) baseert zich deels op de differentiële associatietheorie van Sutherland (1947) en benadrukt naast differentiële associatie ook het belang van processen zoals differentiële bekrachtiging door en imitatie van significante anderen in het socialisatieproces. Kinderen imiteren het gedrag van anderen waarbij positief gedrag wordt beloond of aangemoedigd, terwijl negatief gedrag niet beloond of bestraft wordt. Dit zal ervoor zorgen dat bekrachtigd gedrag in de toekomst vaker gesteld wordt. Als gevolg van deze differentiële bekrachtiging zullen bepaalde overtuigingen en gedragingen aangeleerd worden. Adolescenten

leren waarden aanvaarden alsof ze van zichzelf zijn, zonder dat er bekrachtiging van anderen verwacht wordt. Het socialisatieproces is dan ook geslaagd wanneer de normen en waarden geïnternaliseerd worden door een individu en bijdragen tot hun visie over wat goed of verkeerd is (Svensson, Weerman, Pauwels, Bruinsma & Bernasco, 2013). Welke waarden en opvattingen tegenover delinquent gedrag worden aangeleerd, is afhankelijk van de personen met wie men in contact komt en hun opvattingen.

De indeling van deze masterproef is gebaseerd op twee visies over de manier waarop morele overtuigingen worden gevormd. Sociale leertheorieën gaan ervan uit dat de interactie met anderen een cruciale rol speelt. Tijdens het socialisatieproces worden normen en waarden aangeleerd en morele overtuigingen gevormd. Deze morele overtuigingen oefenen dan op hun beurt een invloed uit op het gedrag van mensen. De cognitieve dissonantietheorie gaat ervan uit dat attitudes pas gevormd of aangepast worden nadat het gedrag werd gesteld. Het gedrag dat iemand stelt blijkt dan essentieel voor het vormen van morele overtuigingen. Deze twee visies hoeven niet tegenstrijdig te zijn en sluiten elkaar niet uit. Het doel van deze masterproef is dan ook niet om na te gaan welk van deze visies de meest juiste is. Beide theorieën kunnen bijdragen tot het begrijpen en verklaren van de manier waarop morele overtuigingen gevormd worden.

Hoofdstuk 2. De rol van sociale interactie

Er bestaat een grote diversiteit aan morele overtuigingen tussen verschillende groepen en culturen (Sporre & Mannberg, 2010). Door in contact te komen met verschillende personen en contexten, worden mensen blootgesteld aan een grote verscheidenheid aan overtuigingen, normen en waarden. In de eerste plaats worden mensen blootgesteld aan normen en waarden die gelden binnen de familie, maar daarnaast worden we ook blootgesteld aan andere normen en waarden die gelden binnen de school, bij vrienden, bij burens, in de media... Dit betekent ook dat we blootgesteld kunnen worden aan verschillende attitudes ten aanzien van delinquent gedrag.

In de sociale bindingstheorie van Hirschi (1969) wordt het ontbreken van een emotionele gehechtheid aan anderen gezien als de sterkste predictor voor delinquent gedrag. Door in interactie te gaan met anderen ontstaat er een gehechtheid die ervoor zorgt dat morele normen en waarden die delinquent gedrag afwijzen, versterkt worden. Men wil immers vermijden dat deze anderen, waaraan ze gehecht zijn, hun gedrag zullen afkeuren en zich tegen hen zullen keren. Indien er geen emotionele gehechtheid met anderen bestaat, zullen individuen maar weinig belang hechten aan leven volgens de normen en waarden die gelden binnen een bepaalde context en zullen ze niet geneigd zijn om hun criminele impulsen te onderdrukken. De gehechtheid aan anderen zal dus belangrijk zijn voor het internaliseren van traditionele normen en waarden. Deze theorie richt zich bij de verklaring van criminaliteit voornamelijk op het ontbreken van sterke banden met anderen. Hierbij wordt geen aandacht geschonken aan de mogelijke negatieve invloed van het omgaan met delinquente personen.

Sociale leertheorieën (Akers, 2009) gaan er eveneens van uit dat het contact met anderen een belangrijke rol speelt, meer bepaald in het socialisatieproces. In deze theorieën wordt echter wel aandacht besteed aan wie die anderen zijn. Afhankelijk van met wie men omgaat, zullen bepaalde definitions, morele overtuigingen en gedragingen aangeleerd worden aan de hand van verschillende mechanismen. De primaire bronnen bij socialisatie zijn de familie, de school en leeftijdsgenoten (Oetting, Donnermeyer & Deffenbacher, 1998). Dit betekent dat zowel het contact met de ouders als het contact met leeftijdsgenoten van belang is bij het aanleren van normen en waarden, omdat ze het dichtst bij de jongere staan.

In de volgende delen zal worden ingegaan op de rol die ouders, delinquente vrienden en religiositeit vervullen. De focus ligt hierbij op hoe interacties met anderen een invloed kunnen

uitoefenen op morele overtuigingen en hoe percepties van morele verkeerdheid gevormd worden. Daarbij wordt zowel gefocust op de positieve als negatieve invloed van het omgaan met anderen. Er zal eveneens aandacht besteed worden aan de manier waarop deze factoren elkaar beïnvloeden, zoals de invloed van de band met ouders op de impact van delinquente vrienden.

2.1 De band met ouders en morele overtuigingen

2.1.1 Algemeen

Vanaf het midden van de jaren zeventig is er aanzienlijk veel onderzoek verricht naar de band tussen ouders en adolescenten (Steinberg, 2001). Een groot aandeel van deze studies richt zich op de positieve invloed van deze band op het welzijn van adolescenten. Daarnaast tonen verschillende onderzoeken aan dat delinquente jongeren vaak een slechtere band met hun ouders hebben. Hier bestaan meerdere verklaringen voor. Een slechte relatie met de ouders wordt vaak gezien als een risicofactor die de kans op delinquent gedrag verhoogt (Hoeve, Dubas, Eichelsheim, van der Laan, Smeenk & Gerris, 2009). Daarnaast bestaan er ook onderzoeken die stellen dat deze slechte band juist het gevolg is van het gedrag van jongeren, zoals het liegen over hun bezigheden (Warr, 2007). Warr (1993) stelde in een andere studie vast dat het internaliseren van de morele overtuigingen van ouders als een inhibitor van delinquent gedrag kan dienen. Indien ouders bepaald gedrag afkeuren, kan dit voor jongeren voldoende zijn om dat gedrag niet te stellen. Ook de morele motivatie, of de motivatie om daadwerkelijk prosociaal te handelen, is positief gecorreleerd aan de kwaliteit van de relatie met hun ouders (Buchmann & Malti, 2010). Traditioneel werd er vooral vanuit gegaan dat de adolescentie een periode van “storm and stress” is, waarbij er veel conflicten bestaan tussen ouders en hun kinderen (Hall, 1904; Arnett, 1999). Uit meer recent onderzoek blijkt daarentegen dat de meeste jongeren een redelijk goede band met hun ouders ervaren en behouden (van Wel, 1994; van Wel, ter Bogt & Raaijmakers, 2002).

Kandel (1996) omschrijft hoe ouders zowel een directe als een indirecte invloed kunnen uitoefenen op het gedrag en de overtuigingen van hun kinderen. In dit deel zal vooral de directe invloed worden besproken. Ouders zijn belangrijke rolmodellen en bekrachtigen het goed en gepast gedrag van hun kinderen. Door socialisatie zullen kinderen de normen en waarden van

hun ouders aangeleerd krijgen. Het aannemen van de normen en waarden van hun ouders wordt bevorderd omwille van hun emotionele gehechtheid (Benda, 1997). Een goede band tussen ouders en hun kinderen is dan ook positief gecorreleerd aan de ontwikkeling van het moreel redeneren. Onderzoek bevestigt de veronderstelling dat de kwaliteit van de band met hun ouders bepaalt in welke mate kinderen morele normen en waarden van hun ouders internaliseren. Hoe beter de relatie met hun ouders is, hoe groter de kans is dat ze de voorkeuren en keuzes van hun ouders zullen volgen (Barni, Ranieri, Scabini & Rosnati, 2011; Haynie & Pearce, 2004; Van IJzendoorn, 1997). Anderzijds oefenen ouders ook een indirecte invloed uit op het gedrag en de overtuigingen van hun kinderen. Dit wordt echter vaak onderschat. Ouders bepalen onder andere in zekere mate met welke leeftijdsgenoten hun kinderen in contact komen en omgaan. Deze indirecte invloed van ouders op de vrienden van hun kinderen, zal in een volgend hoofdstuk verder worden besproken.

De directe invloed die ouders hebben op hun kinderen komt overeen met de visie van sociale leertheorieën. Hierin worden ouders gezien als die personen van wie kinderen in de eerste plaats gedrag, attitudes, normen en waarden imiteren en overnemen. Ouders zullen in de opvoeding van hun kinderen bepaald gedrag bekrachtigen of bestraffen. Hierdoor leren kinderen te conformeren aan de overtuigingen en gedragingen van hun ouders. Akers (2009) veronderstelt dat mensen kunnen verschillen in hun overtuigingen tegenover delinquent gedrag. Indien de ouders er zelf afwijkende attitudes op na houden, is het aannemelijk dat hun kinderen deze positieve attitudes tegenover delinquent gedrag zullen overnemen. De gehechtheid aan ouders zal een belangrijke rol spelen bij de socialisatie van kinderen en zal mee bepalen in welke mate hun normen en waarden geïnternaliseerd zullen worden. Hirschi (1969) gaat er daarentegen van uit dat mensen niet verschillen in hun morele overtuigingen zelf, maar wel in de kracht ervan. Iedereen is het er volgens hem over eens welke gedragingen verkeerd zijn en welke niet. De mate waarin belang gehecht wordt aan deze morele overtuigingen, is grotendeels afhankelijk van de gehechtheid van een individu met anderen. Er wordt in deze theorie veel belang gehecht aan de band die jongeren met hun ouders hebben.

2.1.2 Responsiviteit en opvolging

Wat er verstaan wordt onder een ‘goede band’ of welke kenmerken er worden gebruikt om na te gaan of er sprake is van een goede band, verschilt naargelang het onderzoek. Op basis van allerlei studies, kunnen twee belangrijke dimensies worden onderscheiden die de kwaliteit van

deze band weerspiegelen: responsiviteit en opvolging (Hoeve et al., 2009). De responsiviteit van ouders weerspiegelt de mate waarin ouders hun kinderen ondersteunen maar ook autonomie toekennen en de mate waarin de band gekenmerkt wordt door warmte. Opvolging weerspiegelt de mate waarin ouders toezicht houden op en op de hoogte zijn van het doen en laten van hun kinderen (Baumrind, 1991). Soms worden andere begrippen, zoals de mate van ondersteuning, warmte of betrokkenheid en controle of discipline, gebruikt om hetzelfde aan te duiden (Hoeve et al., 2009). Er kunnen vier opvoedingsstijlen onderscheiden worden op basis van deze dimensies: de autoritaire (weinig responsiviteit en hoge opvolging), autoritatieve (hoge responsiviteit en opvolging), permissieve (hoge responsiviteit en weinig opvolging) en verwaarlozende (weinig responsiviteit en opvolging) opvoedingsstijl (Adriaenssens, 2007; Baumrind, 1971; Hoeve et al., 2009). Een autoritatieve opvoedingsstijl leidt tot een veilige gehechtheid tussen ouders en het kind. Opvoedingsstijlen waarbij de ouders te controlerend zijn of weinig responsief zijn, leiden tot een onveilige gehechtheid (Karavasilis, Doyle & Markiewicz, 2003).

Zowel responsiviteit als opvolging zijn negatief gerelateerd aan delinquent gedrag (Hoeve et al., 2009). Daarnaast blijkt de band tussen ouders en hun kind een belangrijke invloed uit te oefenen op de mate waarin kinderen normen en waarden internaliseren en hun ontwikkeling van morele overtuigingen (Svensson, 2004). Een goede band met ouders is positief gecorreleerd met het aanvaarden van de normen en waarden die de ouders belangrijk vinden (Hardy, Padilla-Walker & Carlo, 2008). Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat het ervaren van warmte en responsiviteit positief samenhangt met de mate waarin jongeren zich identificeren met hun ouders. Zich goed kunnen identificeren met de ouders blijkt belangrijk te zijn voor het aanvaarden van hun waarden en normen (Knafo & Schwartz, 2012; Weisbroth, 1970). De betrokkenheid van ouders maakt dat kinderen meer openstaan voor de invloed van hun ouders, waardoor een meer doeltreffende en efficiëntere socialisatie mogelijk wordt gemaakt (Steinberg, 2001). Adolescenten die hun ouders als betrokken en geïnteresseerd ervaren, zijn bovendien gevoeliger voor hun mening en reacties. Dit zal ertoe leiden dat ze zich in hun gedrag meer laten leiden door de normen en waarden van hun ouders om bestraffing en afkeuring te vermijden. De betrokkenheid van ouders verhoogt daarmee de kans dat kinderen de normen en waarden van hun ouders zullen overnemen en internaliseren.

Naast de responsiviteit van ouders, oefent ook de mate van opvolging een invloed uit op het gedrag en de morele overtuigingen van kinderen en jongeren. Wanneer ouders een zicht hebben op de tijdsbesteding van hun kinderen en weten met wie ze in hun vrije tijd omgaan, is de kans

groter dat ze met hun kinderen gesprekken zullen voeren over de waarden en normen waaraan ze belang hechten (Warr, 2005). Indien kinderen daarentegen te veel controle of druk door hun ouders ervaren, wordt het internaliseren van normen en waarden belemmerd (Barni et al., 2011; Hardy et al., 2008). Hierdoor krijgen jongeren het gevoel dat hun autonomie wordt beperkt, waardoor de kans groter wordt dat ze delinquent gedrag stellen, zelfs als dit door hun ouders wordt afgekeurd. Dit betekent dat ze de morele overtuigingen van hun ouders niet zullen overnemen (Brauer & De Coster, 2015). Te veel controle door de ouders heeft als gevolg dat voornamelijk externe controle een invloed zal uitoefenen op het gedrag. Vanuit deze studies kan afgeleid worden dat een goede band met de ouders, die gekenmerkt wordt door een goed evenwicht tussen responsiviteit en opvolging, het internaliseren van hun normen en waarden zal bevorderen (Hardy et al., 2008; Hirschi, 1969; Svensson, 2004).

Op basis van deze bevindingen wordt de hypothese afgeleid dat jongeren met een goede band met hun ouders een negatievere houding zullen aannemen ten aanzien van delinquent gedrag.

2.1.3 Geslachtsverschillen

Criminaliteitsstatistieken tonen duidelijke geslachtsverschillen aan in de betrokkenheid van jongens tegenover die van meisjes. Hieruit blijkt dat jongens vaker betrokken zijn bij criminaliteit dan meisjes. Hierbij wordt gesproken over een “gender gap” (Lauritsen, Heimer & Lynch, 2009; Verdonck, Cops, Pleysier & Put, 2011). Er is al veel onderzoek verricht naar de oorzaken van deze geslachtsverschillen. Geslachtsverschillen in criminaliteit kunnen in verband gebracht worden met de band die jongeren met hun ouders hebben. Jongens en meisjes blijken namelijk te verschillen in de band met hun ouders (Worthen, 2011). Onderzoek naar de band van adolescenten met hun ouders bevestigt in veel gevallen dat meisjes een sterkere band hebben met hun ouders en meer tijd met hen doorbrengen (Gorrese & Ruggieri, 2012; Svensson, 2004; Warr, 1993). Toch lijkt er onenigheid te bestaan over de manier waarop de band met hun ouders een invloed uitoefent op het delinquent gedrag van hun kinderen. Indien ouders voldoende toezicht houden op de tijdsbesteding en vrienden van hun kinderen, zijn deze kinderen minder vaak betrokken bij criminaliteit. In het onderzoek van Worthen (2012) werd dit verband enkel gevonden bij jongens, terwijl ander onderzoek juist enkel een verband vindt met het door ouders gerapporteerde delinquente gedrag van meisjes (Pettit, Laird, Dodge, Bates & Criss, 2001).

De meeste studies richten zich op de gevolgen van de band tussen moeder en kind. De rol van de band die jongeren met hun vader hebben is dan ook nog maar weinig onderzocht (Williams & Kelly, 2005). Vaders zijn meestal minder betrokken bij de opvoeding van hun kinderen dan moeders en spenderen minder tijd met de kinderen (Hoeve et al., 2009; Williams & Kelly, 2005). Uit onderzoek is gebleken dat een goede band met de ouders het internaliseren van hun normen en waarden zal bevorderen (Hardy et al., 2008; Hirschi, 1969; Svensson, 2004). Aangezien meisjes meer tijd doorbrengen met hun ouders en een sterkere band met hen hebben dan jongens, zullen de waarden van ouders sneller door hun dochters worden overgenomen (Barni et al., 2011; Knafo & Schwartz, 2012). Of jongeren de normen, waarden en attitudes van hun ouders tegenover delinquent gedrag zullen overnemen, blijkt ook afhankelijk te zijn van de mate waarin ze zich kunnen identificeren met hun ouders. Adolescenten kunnen zich meestal beter identificeren met de ouder van hetzelfde geslacht (Knafo & Schwartz, 2012).

Uit deze onderzoeken volgen twee hypothesen met betrekking tot de invloed van de band met ouders op de geslachtsverschillen in morele overtuigingen. Voor jongens wordt verwacht dat voornamelijk een slechte band met de vader zal leiden tot een lagere gepercipieerde morele verkeerdheid van delinquent gedrag. Een slechte band met de moeder wordt daarentegen verwacht een grotere invloed uit te oefenen op de gepercipieerde morele verkeerdheid van meisjes.

2.2 Delinquente vrienden

Age-crime curves tonen aan dat adolescenten vaker betrokken zijn bij criminaliteit dan kinderen en volwassenen (Moffitt, 1993; Sampson & Laub, 2006). Een van de verklaringen, en tevens een gevolg hiervan, is dat jongeren vaker in contact komen met delinquente leeftijdsgenoten (Agnew, 2006). In criminologisch onderzoek worden leeftijdsgenoten vaak in verband gebracht met negatieve invloeden. Delinquente vrienden worden beschouwd als een risicofactor voor delinquent gedrag. Ze verhogen de kans op het gebruik van alcohol en marihuana tot risicovol seksueel gedrag (Smith & Paternoster, 1987; Lansford, Dodge, Fontaine, Bates & Pettit, 2014; Washburn, Capaldi, Kim & Feingold, 2014). Delinquente jongeren hebben dan ook vaker delinquente vrienden. Of zoals Agnew (1991) het samenvatte: “Perhaps the most consistent finding in the literature on the causes of delinquency is that adolescents with delinquent peers are more likely to be delinquent themselves.” (p.47). Ondanks dat leeftijdsgenoten vaak

gerelateerd worden aan negatieve invloeden, lijkt het ook mogelijk dat adolescenten op een positieve manier beïnvloed worden door hen (Darensbourg & Blake, 2014; Gaertner, Fite & Colder, 2011; Lansford, Criss, Pettit, Dodge & Bates, 2003). Vooral vrouwelijke vrienden lijken adolescenten positief te beïnvloeden (McCarthy, Felmlee & Hagan, 2004). Hierover bestaat er echter maar weinig literatuur.

Leeftijdsgenoten kunnen eveneens een invloed uitoefenen op de morele overtuigingen van jongeren en hun attitudes ten aanzien van delinquent gedrag (Piquero, Gover, MacDonald & Piquero, 2005).

2.2.1 Twee verklaringen: selectie en socialisatie

De homofilie-hypothese (Lazarsfeld & Merton, 1954) stelt dat individuen voornamelijk omgaan met anderen die op zichzelf lijken of waarvan ze denken dat die op zichzelf gelijken (Jussim & Osgood, 1989; Weerman & Smeenk, 2005). Dit heeft zowel betrekking op demografische kenmerken zoals geslacht, leeftijd, religie en etniciteit als op hun normen, waarden en overtuigingen (McPherson, Smith-Lovin & Cook, 2001). Voornamelijk tijdens de adolescentie wordt er een overeenkomst gevonden tussen de morele overtuigingen en het gedrag van jongeren en hun vrienden (Prinstein & Dodge, 2008). Verklaringen voor deze gelijkheid baseren zich meestal op twee processen, namelijk selectie en socialisatie. Het gebeurt ook dat beide verklaringen gecombineerd worden en beiden verondersteld worden een belangrijke rol te vervullen (Warr, 2002; Weerman, 2011). Enerzijds kan het zijn dat personen zelf meer contact zoeken met anderen die op hen lijken qua gedrag en overtuigingen. Dan kan selectie een mogelijke verklaring zijn. Deze visie leunt aan bij de sociale bindingstheorie van Hirschi (1969). Hieruit volgt dat jongeren die niet negatief tegenover delinquent gedrag staan specifiek op zoek zullen gaan naar anderen met dezelfde overtuigingen (Seddig, 2014; Brezina & Piquero, 2007). Dit houdt ook in dat hun vriendenkring kan veranderen indien hun gedrag verandert. Voor deze veronderstelling wordt nochtans maar weinig evidentie gevonden (Warr, 2005). Anderzijds kunnen overtuigingen en gedrag ook geleerd worden tijdens het proces van socialisatie. Aangezien leeftijdsgenoten tijdens de adolescentie een belangrijkere rol gaan spelen, kan verwacht worden dat ze ook een rol zullen vervullen in het socialisatieproces. Volgens deze gedachtegang is het zo dat de overtuigingen en het gedrag van jongeren en hun vrienden overeenkomen omdat ze door elkaar beïnvloed worden. Deze visie komt overeen met die vanuit de sociale leertheorieën (Akers, 2009; Sutherland, 1947) die het belang van leeftijdsgenoten in de ontwikkeling van de houding ten aanzien van delinquent gedrag

benadrukken. In deze theorieën wordt de nadruk gelegd op de overdracht van attituden en gedrag door imitatie en differentiële bekrachtiging. Leeftijdsgenoten lijken inderdaad door een proces van sociaal leren een invloed uit te oefenen op adolescenten, zowel op een positieve als op een negatieve manier (Brauer & De Coster, 2015). Delinquente jongeren zullen delinquent gedrag vaker goedkeuren. Leeftijdsgenoten die vaak met hen in contact komen, worden blootgesteld aan hun overtuigingen en zullen deze aangeleerd krijgen en uiteindelijk internaliseren (Higgins, Ricketts, Marcum & Mahoney, 2010).

Warr en Stafford (1991) kwamen tot de bevinding dat adolescenten meer door het gedrag van hun vrienden beïnvloed worden dan door hun overtuigingen. De negatieve invloed van delinquente vrienden op de attituden en het gedrag van jongeren werd dan ook meer geweten aan groepsdruk. Dit wordt tegengesproken in de studie van Megens en Weerman (2011). Zij kwamen tot de conclusie dat de attituden van leeftijdsgenoten wel degelijk een sterkere invloed hebben op jongeren dan hun gedrag. Hieruit kan worden afgeleid dat de overdracht van attituden een belangrijke rol speelt, zoals op basis van de sociale leertheorieën voorspeld kan worden.

Adolescenten blijken te verschillen in hun gevoeligheid aan de invloed van leeftijdsgenoten. Bepaalde factoren oefenen een invloed uit op de mate waarin iemand vatbaar is voor deze beïnvloeding. Onder andere psychologische factoren, zoals sociale angst, zullen de kans op het conformeren aan groepsnormen vergroten als gevolg van hun angst voor de beoordeling van anderen (Cohen & Prinstein, 2006). De populariteit van de leeftijdsgenoten blijkt eveneens de kans te verhogen dat jongeren hun attituden zullen overnemen (Rambaran, Dijkstra & Stark, 2013; Prinstein, Brechwald & Cohen, 2011). De gevoeligheid blijkt daarnaast te variëren naargelang de leeftijd van adolescenten. Jongeren worden namelijk steeds minder gevoelig voor de invloed van leeftijdsgenoten (Steinberg & Monahan, 2007). Prinstein et al. (2011) stelden bovendien vast dat de gevoeligheid van adolescenten om positieve attituden ten aanzien van delinquent gedrag te ontwikkelen, samenhangt met het vooraf gesteld hebben van afwijkend gedrag. Hieruit blijkt dat jongeren die zelf al delinquent gedrag hebben gesteld, gevoeliger zijn voor het overnemen van attituden van leeftijdsgenoten. Deze bevinding sluit aan bij de cognitieve dissonantietheorie van Festinger (1966), die verder aan bod komt in het derde hoofdstuk.

2.2.2 Geslachtsverschillen

Een aantal verklaringen voor de geslachtsverschillen in de betrokkenheid bij criminaliteit baseren zich op de vriendschappen die jongens en meisjes aangaan. Terwijl meisjes onderling meer tijd besteden aan communicatie en intimiteit, zijn de vriendschappen van jongens meer gericht op competitie (Rose & Rudolph, 2006). Gilligan (1982) formuleerde een kritiek op de theorie van morele ontwikkeling van Kohlberg (1969). Zij stelde dat, als gevolg van een verschil in socialisatie in de kindertijd, meisjes en vrouwen meer belang hechten aan empathie en zorg dragen voor anderen, terwijl jongens meer aandacht besteden aan rechtvaardigheid. In de theorie van Kohlberg wordt het zorg dragen voor anderen lager geplaatst, waardoor meisjes over het algemeen een minder ontwikkelde vorm van moreel redeneren lijken te hebben.

Andere verklaringen zijn gericht op de differentiële blootstelling en de mate waarin jongens en meisjes beïnvloedbaar zijn. Een deel van de verklaring is dat het verschil het gevolg kan zijn van een differentiële blootstelling, waarbij jongens meer blootgesteld worden aan risicofactoren dan meisjes. Er wordt in voorgaande onderzoeken inderdaad bevestigd dat er een effect is van differentiële blootstelling. De gender gap kan dan ook deels verklaard worden door het feit dat jongens vaker omgaan met delinquente vrienden dan meisjes (Ardelt & Day, 2002; Seddig, 2014). Adolescenten blijken vaker vriendschappen te sluiten met jongeren van hetzelfde geslacht (Weerman & Smeenk, 2005). Aangezien jongens vaker dan meisjes betrokken raken in criminaliteit, is de kans ook groter dat jongens delinquente vrienden zullen hebben. Jongens brengen over het algemeen meer tijd door met delinquente leeftijdsgenoten dan meisjes (Paternoster & Smith, 1987; Weerman & Hoeve, 2012). Een gevolg hiervan is dat jongens ook vaker blootgesteld worden aan positieve attituden tegenover delinquent gedrag. Toch kan het geslachtsverschil in delinquent gedrag niet volledig verklaard worden door deze differentiële blootstelling. Daarom wordt er ook nagegaan of jongens kwetsbaarder zijn voor risicofactoren dan meisjes. Het zou immers kunnen dat jongens ook meer door hun vrienden beïnvloed worden. De meeste studies bevestigen dat zowel jongens als meisjes beïnvloed worden door delinquente vrienden. Sommige studies komen tot de conclusie dat het effect ongeveer gelijk is (Weerman & Hoeve, 2012). Andere kwamen tot de conclusie dat zowel jongens als meisjes beïnvloed worden door leeftijdsgenoten, maar in verschillende mate. Uit het onderzoek van Crosnoe, Erikson en Dornbusch (2002) bleek namelijk dat delinquente vrienden een grotere invloed hebben op het gedrag van jongens dan op het gedrag van meisjes. Uit de studie van Maers, Ploeger en Warr (1998) bleek bovendien dat de bestaande morele overtuigingen van

meisjes als een beschermende factor werken en voldoende zijn om het effect van delinquent leeftijdsgenoten te doen verdwijnen. Jongens werden daarentegen, ondanks hun negatieve houding tegenover delinquentie, steeds beïnvloed door delinquent leeftijdsgenoten (Paternoster & Smith, 1987). Dit kon echter niet bevestigd worden in de longitudinale studie van Piquero et al. (2005). Uit dit onderzoek bleek dat zowel jongens als meisjes, ondanks hun sterke morele bezwaren, zich toch laten beïnvloeden door delinquent vrienden. De invloed van delinquent vrienden op de morele overtuigingen van jongeren, blijkt dus niet te verschillen tussen jongens en meisjes (Piquero et al., 2005). Deze bevinding werd bevestigd in het onderzoek van Tedor (2015), waarin gevonden werd dat jongens niet gevoeliger zijn voor de invloed van delinquent leeftijdsgenoten maar dat het afhankelijk is van het soort delinquent gedrag of jongens of meisjes meer beïnvloed zullen worden. De mate waarin jongens en meisjes beïnvloed worden door leeftijdsgenoten, kon dus geen verklaring bieden voor de gender gap in criminaliteit.

Gebaseerd op bovenstaande bevindingen wordt de hypothese afgeleid dat hoe meer delinquent vrienden iemand heeft, hoe lager de gepercipieerde morele verkeerdheid van delinquent gedrag zal zijn. Hierbij wordt echter geen verschil verwacht tussen jongens en meisjes.

2.3 De indirecte impact van ouders op morele overtuigingen door het omgaan met delinquent vrienden

2.3.1 Algemeen

Tijdens de adolescentie komen jongeren steeds meer in contact met anderen buiten de familie. Ze worden blootgesteld aan definitions, attitudes en houdingen ten opzichte van delinquent gedrag van zowel ouders en familie als leeftijdsgenoten en vrienden (Sutherland, 1947). De overtuigingen van leeftijdsgenoten kunnen anders zijn dan die van familieleden. Jongeren kunnen dan ook steun vinden bij leeftijdsgenoten wat betreft hun opvattingen over wat goed en verkeerd is of kunnen andere overtuigingen aanleren in het contact met hen (Benda, 1997).

Terwijl ouders voornamelijk verondersteld worden een positieve invloed uit te oefenen op jongeren, worden leeftijdsgenoten vaak in verband gebracht met negatieve invloeden. Warr (1993) stelde hierbij terecht de vraag of ouders dan ook in staat zijn om de invloed van leeftijdsgenoten te verminderen of te laten verdwijnen. Hij concludeerde dat adolescenten die

een goede band hebben met hun ouders, minder delinquente vrienden hebben en als gevolg hiervan ook minder delinquent gedrag stellen. Dezelfde vraag wordt ook in dit hoofdstuk gesteld met betrekking tot het aanleren van morele overtuigingen.

2.3.2 Relatieve invloed van ouders en leeftijdsgenoten

Zowel ouders als leeftijdsgenoten spelen een cruciale rol in het socialisatieproces van adolescenten (Warr, 2005). In de kindertijd is het gezin nog de belangrijkste primaire bron voor socialisatie, maar tijdens de adolescentie verandert dit. Tijdens de adolescentie is de invloed van leeftijdsgenoten op het socialisatieproces groter, waardoor de grootste overeenkomst bestaat met de overtuigingen en het gedrag van leeftijdsgenoten (Kobayashi, Akers & Sharp, 2011). De invloed die ouders, als rolmodellen, op hun kinderen hebben zal in veel gevallen kleiner worden. De adolescentie is een periode waarin jongeren op zoek gaan naar meer autonomie (Kandel, 1996; van Wel, 1994; van Wel et al., 2002). In deze periode proberen ze los te komen van hun ouders en status te verkrijgen bij leeftijdsgenoten (van IJzendoorn, 1997). Tijdens de adolescentie vindt er dan ook een verschuiving plaats in de mate waarin jongeren belang hechten aan de relatie met hun ouders en leeftijdsgenoten. Adolescenten zullen meer belang gaan hechten aan vriendengroepen, terwijl de communicatie met en het vertrouwen in hun ouders afneemt (Nickerson & Nagle, 2005). Desondanks blijven adolescenten een redelijk goede band met hun ouders behouden (van Wel, 1994; van Wel et al., 2002). De rol van ouders tijdens de adolescentie mag echter niet onderschat worden. Ouders bepalen in zekere mate mee met wie hun kinderen in contact komen (Kandel, 1996; Warr, 2005).

2.3.3 Invloed van opvoedingsstijl

Jongeren met een veilige hechtingsstijl kennen hun ouders een belangrijkere rol toe dan jongeren met een onveilige hechtingsstijl (Freeman & Brown, 2001). Jongeren met een niet-autoritatieve opvoeding zullen zich eerder tot hun leeftijdsgenoten richten voor morele beslissingen (Bednar & Fisher, 2003). De invloed van leeftijdsgenoten blijkt dus groter te zijn dan de invloed van hun ouders indien er sprake is van een slechte band tussen de ouders en het kind (Ardelt & Day, 2002). Dit houdt in dat jongeren die een goede band hebben met hun ouders, zich meer zullen conformeren aan de attitudes en het gedrag van hun ouders, terwijl adolescenten die een slechte band met hun ouders hebben eerder de attitudes en waarden van delinquente vrienden zullen overnemen. Een goede band met hun ouders zorgt er dus voor dat

adolescenten sterker gebonden zullen zijn aan de traditionele morele overtuigingen van hun ouders (Simons, Simons & Conger, 2004). Jongeren die het gevoel hebben dat hun ouders hen te veel controleren, zullen daarentegen meer geneigd zijn om de regels van hun ouders te negeren (Fuligni & Eccles, 1993).

De band met hun ouders blijkt te bepalen in hoeverre jongeren zich tot leeftijdsgenoten zullen richten voor advies (Bednar & Fisher, 2003). Bovendien staat de band die adolescenten met hun ouders hebben in verband met de mate waarin adolescenten in contact komen met delinquente leeftijdsgenoten. Het contact met delinquente leeftijdsgenoten zal daarenboven een invloed uitoefenen op hun overtuigingen ten aanzien van delinquent gedrag (Ardelt & Day, 2002; Warr, 1993). Jongeren zullen minder omgaan met delinquente leeftijdsgenoten indien ze een goede band hebben met hun ouders (Warr, 1993; Werner & Silbereisen, 2003). Jongeren waarover ouders te weinig toezicht houden, hebben daarentegen vaker delinquente vrienden (Warr, 2005). Indien jongeren een goede band hebben met hun ouders, zullen ze meer belang hechten aan de waarden van hun ouders. Dit verkleint de kans dat adolescenten delinquente vrienden hebben (Werner & Silbereisen, 2003). Een autoritatieve opvoedingsstijl draagt ertoe bij dat adolescenten meer zullen omgaan met leeftijdsgenoten die belang hechten aan de normen en waarden van hun ouders (Durbin, Darling, Steinberg & Brown, 1993). Dit betekent dat jongeren minder zullen omgaan met delinquente leeftijdsgenoten en minder positieve attitudes ten aanzien van delinquent gedrag zullen koesteren indien ze een goede band hebben met hun ouders (Ardelt & Day, 2002; Crosnoe, Dornbusch & Erickson, 2002). Toch is het bijna onmogelijk om contact met delinquente leeftijdsgenoten te vermijden. De goede band met ouders heeft dan ook vooral een beschermende functie en zorgt ervoor dat jongeren beter kunnen omgaan met de negatieve invloed van leeftijdsgenoten (Crosnoe et al., 2002; Kandel, 1996).

Uit bovenstaande bevindingen volgt de hypothese dat delinquente vrienden een sterkere impact zullen hebben op de gepercipieerde morele verkeerdheid van delinquent gedrag indien jongeren een slechte band hebben met hun ouders.

2.4 Religiositeit

Er bestaat geen discussie over dat moraliteit en religie met elkaar in verband kunnen worden gebracht. In religieuze context worden uitspraken gedaan over wat goed of verkeerd is. Belangrijke figuren en teksten uit een bepaalde geloofsovertuiging moedigen het accepteren van traditionele normen en waarden aan terwijl afwijkend gedrag wordt veroordeeld. In religieuze teksten worden daarnaast expliciete morele uitspraken gedaan, die geacht worden door de gelovigen gevolgd te worden (Bloom, 2012). Denk bijvoorbeeld aan de tien geboden. ‘Goed’ is volgens religieuze instellingen wat door hun god goedgekeurd wordt en iets is verkeerd indien het verboden of afgekeurd wordt (Wainwright, 2005). Dit maakt dat religies ook een belangrijke bron kunnen zijn bij het aanleren van normen en waarden (Hardy & Carlo, 2005).

De secularisatie van de jaren zestig en zeventig in West-Europa heeft geleid tot een toenemende individualisering van religie en ethiek (Boutellier, 2000; Luckmann, 2003). Kerkelijke autoriteiten hebben minder gezag gekregen en de wetenschap heeft religieuze verklaringen vervangen. Daarnaast leven steeds meer verschillende culturen samen, als gevolg van de opmars in migratie (Sporre & Mannberg, 2010). Beide ontwikkelingen hebben als gevolg gehad dat er meer diversiteit is ontstaan in de morele overtuigingen van mensen. Sommige groepen houden zich sterk vast aan traditionele normen en waarden zoals ze door hun geloof uitgedragen worden, terwijl anderen hier meer flexibel mee omgaan en zich meer richten op individuele interpretaties en overtuigingen (Draulans & Halman, 2005). De secularisatie heeft dus niet geleid tot een afname in religiositeit, maar wel tot een toename in diversiteit.

Het verband tussen religie en delinquent gedrag is al talloze keren onderzocht. Baier en Wright (2001) analyseerden zestig studies en kwamen tot de conclusie dat er een negatief verband gevonden kan worden tussen religiositeit en criminaliteit. Deze bevindingen gelden ook in een islamitische en niet-westerse christelijke context (Antonaccio, Brauer & Tittle, 2013). De manier *waarop* religies een invloed uitoefenen op het gedrag blijft daarentegen onduidelijk. Door na te gaan hoe religiositeit de morele overtuigingen van adolescenten beïnvloedt, wordt ook een beeld geschetst over de manier waarop religiositeit een invloed kan uitoefenen op delinquent gedrag. Er is tot dusver nog maar weinig criminologisch onderzoek gevoerd naar de invloed van religiositeit op de morele overtuigingen van personen. De invloed die een religie op personen heeft, kan zowel positief als een negatief zijn. Religies kunnen een bron van

conflicten tussen gemeenschappen zijn (Haynie & Pearce, 2004). Deze negatieve invloed komt voornamelijk aan bod wanneer er wordt gesproken over religieus extremisme en godsdienstoorlogen. Bepaalde extremistische religieuze groepen moedigen geweld, al dan niet expliciet, aan (Hardy & Carlo, 2005). Anderzijds is er al vaak geschreven over het beschermende effect van religie. Durkheim ([1897] 1951) stelde al dat religieus zijn mensen kan beschermen tegen het plegen van zelfmoord. Dit zou een gevolg zijn van de sociale controle die door religiositeit bestaat waardoor het internaliseren van gedeelde morele waarden en sociale normen wordt aangemoedigd. Ook indien in religies positieve waarden worden aangemoedigd, is het niet zeker dat deze ook steeds volledig geïnternaliseerd zullen worden door gelovigen (Desmond, Soper, Purpura & Smith, 2008; Hardy & Carlo, 2005; Koster, Goudriaan & van der Schans, 2009). Hirschi en Stark (1969) gingen er vanuit dat religiositeit een onderdrukkend effect zou hebben op criminaliteit door de ontwikkeling van morele waarden en het geloof in bovennatuurlijke straffen. Zij vonden echter geen verband. Burkett en White (1974) gaven een verklaring voor deze onverwachte vaststelling. Morele boodschappen die door religies uitgedragen worden, overlappen voor een groot deel met de morele overtuigingen van bijvoorbeeld ouders. Dit is voornamelijk het geval wat betreft hun attitudes tegenover diefstal en geweld. Hierdoor kan verwacht worden dat er geen al te groot verschil zal zijn tussen gelovigen en niet-gelovigen in hun houdingen tegenover deze vormen van criminaliteit. Wel kan er een groter verschil verwacht worden als het gaat over misdrijven zonder rechtstreeks slachtoffer, aangezien religies hier meer aandacht aan besteden (Desmond et al., 2008). Er werd echter maar weinig steun gevonden voor de verwachting dat het effect van religiositeit zich beperkt tot misdrijven zonder slachtoffer (Desmond & Kraus, 2014).

De sociale bindingstheorie (Hirschi, 1969) stelt dat mensen die religieus zijn meer indirecte controle ervaren als gevolg van hun sterke gehechtheid aan anderen, hun betrokkenheid bij religieuze activiteiten en hun verbintenis aan en geloof in religieuze normen en waarden. Hierdoor wordt criminaliteit onderdrukt en wordt meer belang gehecht aan normen en waarden die afwijkend gedrag veroordelen. De sociale leertheorie (Akers, 2009) wijst op het belang van sociale interactie, waarbij de morele overtuigingen van anderen worden aangeleerd. Religieuze jongeren komen vaker in contact met andere gelovigen door naar de kerk te gaan, aan bepaalde activiteiten deel te nemen... Religieuze adolescenten blijken een betere relatie te hebben met andere gelovigen zoals hun ouders en andere mensen uit de kerkgemeenschap en hebben vaak ook vrienden met dezelfde visie (Berk, 2014; Furrow & King, 2004). De mate van religiositeit bepaalt de mate waarin jongeren zullen omgaan met vrienden die dezelfde overtuigingen delen

(Cheadle & Schwadel, 2012). Deze leeftijdsgenoten en volwassenen zullen delinquent gedrag vaker afkeuren. Dit heeft als gevolg dat religieuze jongeren vaker worden blootgesteld aan overtuigingen waarin delinquent gedrag wordt afgekeurd. Als gevolg van deze differentiële associatie zullen bepaalde attitudes sneller overgenomen worden. Daarnaast zal het gedrag van andere gelovigen geïmiteerd worden en zal goed gedrag bekrachtigd en afwijkend gedrag bestraft worden in de religieuze gemeenschap (Haynie & Pearce, 2004). Hierdoor vervullen zij een belangrijke rol in het socialisatieproces bij het aanleren van normen en waarden (Benda, 1997). Gelovigen zullen door sociale interactie met andere gelovigen bepaalde morele overtuigingen aangeleerd krijgen die ervoor zorgen dat ze minder vaak betrokken zijn bij criminaliteit. Deze bevindingen komen overeen met de sociale integratietheorie die er eveneens van uit gaat dat de sociale omgeving en de groep waarvan men deel uitmaakt, een invloed uitoefent op hun morele overtuigingen. Mensen die sterk geïntegreerd zijn in een sociale groep worden verwacht meer geneigd te zijn om zich te conformeren aan de normen die gelden in die groep (van Tubergen, te Grotenhuis & Ultee, 2005; van Tubergen, 2007).

Onderzoek bevestigt dat religiositeit inderdaad een invloed uitoefent op de overtuigingen van gelovigen en het internaliseren van traditionele waarden aanmoedigt (Hardy & Carlo, 2005; Stylianou, 2004). Het effect van religiositeit op delinquent gedrag blijkt te variëren naargelang de sterkte van de morele overtuigingen van adolescenten (Desmond, Soper, Purpura & Smith, 2008). Zo heeft religiositeit een negatief effect op drug- en drankgebruik als gevolg van de morele overtuigingen van jongeren, maar dit effect van religiositeit op het gedrag is kleiner indien jongeren niet geloven dat dit gedrag verkeerd is. Naar de kerk gaan heeft een significant effect op de morele overtuigingen van mensen. Het effect blijkt nog groter te zijn indien rechtstreeks gevraagd wordt hoeveel belang de respondenten aan hun religie hechten (Desmond & Kraus, 2014). Naar de kerk gaan weerspiegelt immers niet direct of mensen ook daadwerkelijk belang hechten aan hun religie, maar dit kan wel samenhangen. Uit het onderzoek van Simons et al. (2004) bleek dat gelovige jongeren vaker negatief stonden tegenover gedrag zoals het drinken van alcohol, stelen en spijbelen dan niet-gelovige adolescenten. Deze morele overtuigingen verminderden ook de kans dat ze delinquent gedrag hadden gesteld. Dit betekent dat religiositeit een indirect effect heeft op delinquent gedrag door de morele overtuigingen die aangeleerd worden over de verkeerdheid van delinquent gedrag.

Op basis van deze bevindingen wordt dan ook verwacht dat religiositeit een positieve impact zal hebben op de gepercipieerde morele verkeerdheid van delinquent gedrag.

Hoofdstuk 3. Cognitieve dissonantie

Daderschap wordt in criminologisch onderzoek meestal benaderd als een afhankelijke variabele. Hierbij worden ook onderzoeken gevoerd die nagaan hoe morele overtuigingen een invloed kunnen uitoefenen op het gedrag. Verschillende onderzoeken bevestigen dat er een sterke correlatie bestaat tussen de overtuigingen en het gedrag van mensen (Glasman & Albarracín, 2006; Rebellon, Manasse, Van Gundy & Cohn, 2014). Verschillende criminologische onderzoeken en theorieën, zoals de situationele actietheorie van Wikström (2008) en de sociale bindingstheorie van Hirschi (1969), zijn gebaseerd op de visie dat, het al dan niet ontbreken van, bepaalde morele overtuigingen delinquent gedrag voorafgaan en bevorderen. In de sociale leertheorie (Akers, 2009) en de differentiële associatietheorie (Sutherland, 1947) wordt er eveneens vanuit gegaan dat het gedrag van mensen beïnvloed wordt door hun houding tegenover delinquent gedrag. Deze houdingen tegenover delinquent gedrag worden aangeleerd door blootstelling aan de overtuigingen van anderen.

Al deze theorieën gaan ervan uit dat morele overtuigingen het gedrag beïnvloeden en voorafgaan op het gedrag. Uit andere onderzoeken blijkt dat het gedrag van mensen niet steeds voorspeld kan worden op basis van hun morele overtuigingen en dat mensen soms gedrag stellen dat in strijd is met hun eigen morele overtuigingen (Megens & Weerman, 2010). Dit kan niet verklaard worden op basis van voorgaande theorieën. Sykes en Matza (1957) benoemen een aantal neutralisatietechnieken waardoor deviant gedrag gerechtvaardigd kan worden. Daders kunnen bijvoorbeeld de eigen verantwoordelijkheid ontkennen of de verantwoordelijkheid bij het slachtoffer leggen. Hierdoor worden houdingen in verband met de verkeerdheid van het delinquent gedrag geneutraliseerd. Deze rationalisaties kunnen voorafgaan aan het gedrag zodat delinquent gedrag, dat tegen de eigen overtuigingen ingaat, kan worden gesteld. Het is ook mogelijk dat rationalisaties volgen op delinquent gedrag om beschuldigingen te vermijden en te vermijden dat hun gedrag door anderen afgekeurd wordt.

In deze masterproef wordt daderschap als een onafhankelijke variabele benaderd. De interesse gaat uit naar hoe daderschap een invloed kan uitoefenen op normatieve percepties. Matsueda (1989) kwam namelijk tot de onverwachte vaststelling dat het effect van morele overtuigingen op het gedrag redelijk klein is en overschaduw wordt door het effect van delinquent gedrag op morele overtuigingen. Er bestaat nog maar weinig onderzoek waarin verder ingegaan wordt op deze vaststelling.

De cognitieve dissonantietheorie van Festinger (1966) biedt een mogelijke verklaring over de manier waarop het gedrag een invloed kan uitoefenen op attituden tegenover criminaliteit. De basisidee van deze theorie is dat er *dissonantie* zal optreden wanneer twee cognitieve elementen inconsistent zijn, dus wanneer vanuit het ene element het tegengestelde van het andere verwacht wordt. Deze cognitieve elementen omvatten zowel gedragingen als overtuigingen en waarden. Verwachtingen worden gecreëerd door vroegere ervaringen of door culturele en morele normen. Festinger (1966) gaat ervan uit dat deze dissonantie aversief is, zodat er motivatie zal ontstaan om de dissonantie te verminderen of om *consonantie* te bereiken. Vanuit deze theorie kan worden verwacht dat er dissonantie zal optreden wanneer iemand delinquent gedrag stelt, door de discrepantie die bestaat tussen het gestelde gedrag en de eigen morele overtuigingen die door socialisatie aangeleerd zijn. Het stellen van delinquent gedrag is namelijk dissonant met het oordeel dat zulk gedrag verkeerd is. De grootte van de dissonantie hangt af van de waarde die gehecht wordt aan de elementen in die situatie. Des te meer belang er wordt gehecht aan de elementen, des te groter de dissonantie zal zijn en des te groter de motivatie zal zijn om deze te verminderen. Toch blijkt dat zelfs zwakke morele overtuigingen dissonantie zullen opwekken wanneer iemand delinquent gedrag stelt (Benda, 1997).

Festinger (1966) omschrijft verschillende manieren om deze dissonantie te verminderen. Een van de mogelijkheden is om te proberen het gedrag, de attituden of overtuigingen te veranderen. Dit is echter niet altijd mogelijk of wenselijk. Zo is gedrag dat reeds gesteld werd onomkeerbaar. Dissonantie kan dan wel verminderd worden door het gedrag te rationaliseren of door gebruik te maken van neutralisatietechnieken (Sykes & Matza, 1957). Overtuigingen kunnen in dat geval aangepast worden, zodat ze meer in lijn zullen liggen met het gestelde gedrag. In dit geval spreekt men van een *attitude shift*.

Op basis van de theorie kan voorspeld worden dat wanneer een jongere delinquent gedrag stelt dat strijdig is met de eigen overtuigingen, zijn/haar mening en houding ten aanzien van delinquent gedrag herzien zal worden. Er zal dan een attitude shift plaatsvinden waardoor delinquent gedrag als minder verkeerd wordt gezien. Op die manier zullen de eigen attituden meer in lijn liggen met het gestelde gedrag, waardoor het aversieve gevoel van dissonantie verdwijnt. Als gevolg van het delinquente gedrag, wordt de perceptie over de morele verkeerdheid van het gedrag aangepast. In dit geval wordt verwacht dat jongeren meer positieve attituden zullen aannemen ten aanzien van delinquent gedrag nadat ze zelf delinquent gedrag hebben gesteld.

Een andere theorie die er eveneens vanuit gaat dat het gedrag een invloed uitoefent op de morele overtuigingen is de zelfperceptietheorie van Bem (1972). Deze theorie stelt dat attituden tegenover gedrag pas echt gevormd worden nadat het gedrag is gesteld, gebaseerd op de ervaringen die erop volgden. Bij kinderen en adolescenten dient hun eigen gedrag dan als basis voor het ontwikkelen van attituden tegenover criminaliteit.

Ondanks dat meestal bevestigd wordt dat er een verband bestaat tussen morele overtuigingen en gedrag, bestaan er dus verschillende visies over de richting van dit verband. Er werd echter nog maar weinig onderzoek gedaan naar de manier waarop het gedrag een invloed zou kunnen uitoefenen op de morele overtuigingen. Rebellon et al. (2014) gingen aan de hand van een longitudinaal onderzoek na of morele overtuigingen het gedrag beïnvloeden, of dat morele overtuigingen beïnvloed worden door het gedrag. Hierin werd bevestigd dat er een sterke correlatie bestaat tussen de morele overtuigingen en het gedrag van mensen. Daarnaast bleek dat, in het geval van middelenmisbruik en eigendomsdelicten, attituden tegenover delinquent gedrag het gedrag kunnen voorspellen, maar dat het gedrag een sterkere predictor is voor de morele overtuigingen. Deze resultaten liggen in lijn met wat er op basis van de cognitieve dissonantietheorie verwacht kon worden. Voor delicten met een identificeerbaar slachtoffer blijkt het gedrag daarentegen geen goede voorspeller te zijn voor attituden. In die gevallen wordt het rationaliseren ook meestal moeilijker. Vooral bij adolescenten lijkt de invloed van ouderschap op de morele overtuigingen groter te zijn dan de invloed van morele overtuigingen op het stellen van delinquent gedrag (Zhang, Loeber & Stouthamer-Loeber, 1997).

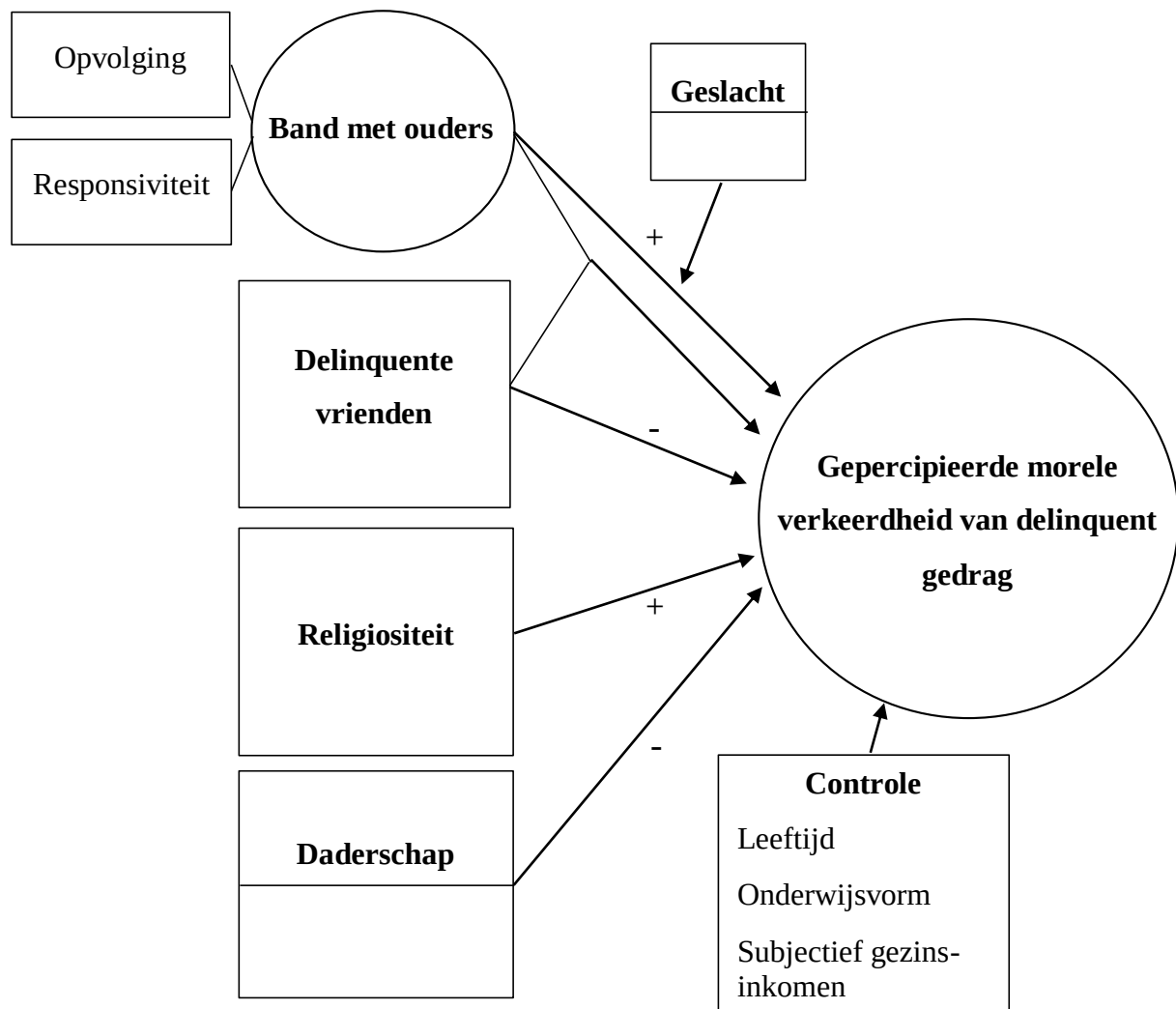
Deze twee visies over het verband tussen morele overtuigingen en gedrag sluiten elkaar niet uit. Het lijkt zo te zijn dat het verband inderdaad in twee richtingen gaat.

De hypothese die volgt uit bovenstaande literatuur en getoetst zal worden in het onderzoek, is dat indien jongeren het voorbije jaar een delict hebben gepleegd, hun gepercipieerde morele verkeerdheid van delinquent gedrag lager zal liggen.

Hoofdstuk 4. Conceptueel model en hypothesen

4.1 Conceptueel model

Figuur 1 geeft het conceptueel model weer. Dit model is een schematische weergave van de verbanden die verwacht worden op basis van de literatuurstudie. Deze verbanden zullen aan de hand van dit onderzoek onderzocht worden.

Figuur 1. Conceptueel model

4.2 Hypothesen

Vanuit de bevindingen uit het literatuuroverzicht konden een aantal hypothesen afgeleid worden die in deze masterproef getest zullen worden.

Op basis van de literatuur omtrent de invloed van de band van jongeren met hun ouders, kan verwacht worden dat jongeren die een goede band met hun ouders hebben, delinquent gedrag meer verkeerd zullen vinden (hypothese 1). Bovendien wordt verwacht dat een slechte band met de vader de grootste invloed zal hebben op de gepercipieerde morele verkeerdheid van jongens, terwijl een slechte band met de moeder vooral een invloed zal hebben op die van meisjes (hypothese 2 en hypothese 3).

Delinquente vrienden blijken eveneens een invloed uit te oefenen op de morele overtuigingen van jongeren. De hypothese die gevormd werd op basis van de literatuur, luidt dat hoe meer delinquente vrienden iemand heeft, hoe lager de gepercipieerde morele verkeerdheid van delinquent gedrag zal zijn (hypothese 4). Hierbij wordt echter geen verschil verwacht tussen jongens en meisjes (hypothese 5).

Uit voorgaande onderzoeken kan worden afgeleid dat de band met ouders de impact van delinquente vrienden zal beïnvloeden. Er wordt meer bepaald verwacht dat delinquente vrienden minder invloed zullen hebben op de morele overtuigingen van jongeren indien ze een goede band hebben met hun ouders (hypothese 6).

Religiositeit wordt verwacht eveneens een invloed uit te oefenen op de morele overtuigingen van jongeren. Uit onderzoek blijkt immers dat religiositeit het internaliseren van traditionele waarden aanmoedigt (Hardy & Carlo, 2005; Stylianou, 2004). De hypothese die hieruit afgeleid wordt is dat religiositeit een positieve invloed zal hebben op de gepercipieerde morele verkeerdheid van delinquent gedrag van jongeren (hypothese 7).

Het laatste deel van de literatuurstudie gaat na hoe daderschap als onafhankelijke variabele morele overtuigingen kan beïnvloeden. Het proces dat in deze verklaring centraal staat is de cognitieve dissonantie die optreedt na het stellen van delinquent gedrag. Hieruit werd de volgende hypothese afgeleid: indien jongeren het voorbije jaar een delict hebben gepleegd, zal hun gepercipieerde morele verkeerdheid van delinquent gedrag lager liggen (hypothese 8).

Deel II. Methodologie

Hoofdstuk 1. Onderzoeksdesign

Het onderzoek in deze masterproef bestaat uit een secundaire data-analyse op de JOP-schoolmonitor 2013. De JOP-schoolmonitor 2013 is een initiatief van het Jeugdonderzoeksplatform (JOP) dat bestaat uit een samenwerking tussen het Leuvens Instituut voor Criminologie van de KU Leuven, de Vakgroep Sociale Agogiek van de UGent, en de Vakgroep Sociologie van de VUB. Deze schoolmonitor is de derde die afgenomen werd. In 2010 werd al een schoolmonitor gebruikt in Brussel en in 2012 in Antwerpen en Gent. Het is een empirisch onderzoek dat gebruik maakt van gestandaardiseerde vragenlijsten met het oog op een kwantitatieve verwerking. In de vragenlijsten komen verschillende thema's aan bod, zoals de sociale achtergrond, onderwijs, vrijetijdsbesteding, delinquent gedrag en waarden. Op basis van de vragenlijsten kan er een algemeen beeld geschetst worden, maar is er weinig verdieping mogelijk in de verschillende thema's (Pleysier, 2014). De JOP-schoolmonitor 2013 werd afgenomen bij leerlingen uit de eerste, tweede en derde graad van het secundair onderwijs. Er bestaan twee afzonderlijke vragenlijsten, namelijk een vragenlijst voor leerlingen uit de eerste graad en een andere voor leerlingen uit de tweede en derde graad van het secundair onderwijs. De formulering van de vragen kon op die manier aangepast worden aan de leeftijd van de respondenten. Bovendien bevat de vragenlijst voor de leerlingen van de eerste graad ook minder vragen (JOP, 2013). Dit heeft als gevolg dat de data die voortkomt uit de vragenlijsten voor de eerste graad en de data die voortkomt uit de vragenlijsten voor de tweede en derde graad, in een andere dataset werden opgenomen. Er werd een onderscheid gemaakt tussen een representatieve, Vlaamse steekproef en een grootstedelijke steekproef. De analyses in deze masterproef baseren zich uitsluitend op de data van leerlingen uit de tweede en derde graad secundair onderwijs die naar school gaan in Brussel, Antwerpen en Gent.

Het uitvoeren van een scholenonderzoek brengt een aantal voordelen met zich mee ten opzichte van een postenquête waarbij gewerkt wordt met een steekproef uit het Rijksregister. Ten eerste ligt de responsgraad bij een scholenonderzoek hoger, wat betekent dat er meer jongeren bereikt worden. Enkel leerlingen die omwille van ziekte of door te spijbelen niet aanwezig waren op school op het moment van afname, vulden de vragenlijst niet in. Ten tweede is er ook minder selectiviteit, aangezien de responsgraad van maatschappelijk kwetsbare jongeren hoger ligt. Uit

de gewone postenquêtes is immers gebleken dat deze groep minder bereid is om te antwoorden. Door te werken met een grootstedelijke steekproef worden er meer kwetsbare jongeren bereikt, omdat zij zich concentreren in de steden (Van de Walle, Bradt & Bouverne-De Bie, 2013). Ten derde kan een scholenonderzoek redelijk snel en goedkoop uitgevoerd worden.

Ondanks de voordelen, zijn er ook een aantal nadelen verbonden aan het uitvoeren van een scholenonderzoek. Een van de nadelen van een scholenonderzoek is dat de leeftijdsgroep die men kan bevragen, zich beperkt tot leerlingen van het secundair onderwijs en daarom beperkter is dan die van een 'klassieke' JOP-monitor. Aangezien het onderzoek tijdens de lesuren plaatsvindt, mag het invullen van de vragenlijsten niet meer dan vijftig minuten in beslag nemen. Daarom bevatten de vragenlijsten minder vragen. Een bijkomend nadeel is dat het klassikaal invullen en de aanwezigheid van leerkrachten een invloed kan uitoefenen op het beantwoorden van gevoelige vragen (JOP, 2013).

Hoofdstuk 2. Onderzoekseenheden

De onderzoekseenheden in deze masterproef zijn Vlaamse jongeren die schoollopen in grootstedelijke context, in Brussel, Antwerpen en Gent. Omwille van praktische redenen werd er bovendien gekozen om enkel analyses uit te voeren op de data van jongeren uit de tweede en derde graad. De vragenlijst voor de tweede en derde graad bevat immers meer vragen die bovendien anders geformuleerd zijn dan in de vragenlijst voor de eerste graad. Dit maakt het moeilijk om analyses op de twee datasets tegelijk uit te voeren.

Voor de grootstedelijke steekproef werden de secundaire scholen in Brussel, Antwerpen en Gent in de eerste plaats per e-mail gecontacteerd. Hierbij werden alle Nederlandstalige scholen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (N = 30) gecontacteerd en 47 scholen in Antwerpen en Gent die nog niet werden gecontacteerd om deel te nemen aan de JOP-monitor Antwerpen-Gent uit 2012. Enkel de scholen van het Buitengewoon Secundair Onderwijs en Deeltijds Beroepsonderwijs werden niet gecontacteerd omwille van praktische redenen in verband met de afname van de vragenlijsten. Vervolgens werden de scholen telefonisch gecontacteerd met de vraag of ze bereid waren om deel te nemen aan het onderzoek. Van de scholen die gecontacteerd werden, vond men in Brussel 14 scholen en in Antwerpen en Gent 21 scholen bereid om mee te werken. Omwille van de lage responsgraad, werden in Antwerpen en Gent nog negen scholen gecontacteerd die in 2012 niet bereid waren om deel te nemen aan de JOP-

monitor. Zo werden er nog drie scholen gevonden om deel te nemen. Met de scholen werd vervolgens een moment afgesproken waarop de klassen bevraagd zouden worden. Omwille van praktische redenen kon de schoolmonitor bij één school uiteindelijk niet uitgevoerd worden. Van de 56 scholen in Antwerpen en Gent die gecontacteerd werden, werd de JOP-schoolmonitor uiteindelijk in twintig scholen effectief afgenomen. In Brussel werden de leerlingen van veertien scholen bevraagd (JOP, 2013).

De JOP-schoolmonitor 2013 bestaat uit een tweetrapssteekproef (Pleysier, 2014). Na de selectie van de scholen werd een selectie gemaakt van de klassen die uiteindelijk deel zouden nemen aan het onderzoek. Dit gebeurde op basis van twee criteria: het leerjaar en de onderwijsvorm. Aan de hand van klassenlijsten werd op toevallige wijze minstens een klas per studiejaar en per onderwijsvorm (aso, kso, tso en bso) geselecteerd.

Omdat het onderzoek gevoerd werd in samenwerking met het Steunpunt Cultuur, gebeurde er daarenboven nog een toevallige opdeling binnen de klassen. Een helft van de klas werd gevraagd de JOP-schoolmonitor in te vullen, terwijl de andere helft de vragenlijst van de Cultuurredactie invulde.

Uiteindelijk zouden 1143 leerlingen uit Antwerpen en Gent en 1805 leerlingen uit Brussel de JOP-schoolmonitor invullen. De totale responsgraad bedraagt 86,4%. Enkel leerlingen die niet aanwezig waren op het moment van afname, omwille van ziekte, schorsing, of omdat ze aan het spijbelen of op uitstap waren, konden de vragenlijst niet invullen. Daarnaast werden een aantal vragenlijsten niet in het databestand opgenomen omdat ze niet of nauwelijks ingevuld waren.

In totaal werden de antwoorden van 1898 leerlingen uit de tweede en derde graad die schoollopen in grootstedelijke context, in de dataset opgenomen. Hiervan waren 56,6 % jongens en 43,4 % meisjes. De leeftijd van de jongeren in deze steekproef varieerde tussen de 13 en 23 jaar en de gemiddelde leeftijd was 17,3 jaar (standaardafwijking = 1,6).

De representativiteit bij een scholenonderzoek is hoog, omdat alle leerlingen die op school aanwezig zijn, bevraagd kunnen worden. Bovendien worden maatschappelijk kwetsbare jongeren beter bereikt. Afwijkingen van de steekproef ten opzichte van de doelpopulatie werden bijgesteld met behulp van een weegcoëfficiënt voor geslacht, onderwijsvorm en onderwijsnet (JOP, 2013; Pleysier, 2014).

Hoofdstuk 3. Operationalisering van de variabelen

De concepten die aan bod komen in dit onderzoek zijn: de band met ouders, delinquente vrienden, religiositeit, ouderschap en de gepercipieerde morele verkeerdheid. Bovendien worden er een aantal controlevariabelen (de leeftijd, onderwijsvorm en het subjectief gezinsinkomen) toegevoegd aan het model. De statistische analyses zullen gebaseerd zijn op de samenhang van deze variabelen. In tabel 1 wordt een beschrijving gegeven van de samenstelling van de steekproef aan de hand van deze variabelen. Bovendien wordt een onderscheid gemaakt naar geslacht en etniciteit.

3.1 Afhankelijke variabele

De afhankelijke variabele in dit onderzoek is de *gepercipieerde morele verkeerdheid van delinquent gedrag* van Vlaamse jongeren in grootstedelijke context. Voor de operationalisering van deze variabele werd aan de respondenten gevraagd om aan te duiden hoe verkeerd ze welbepaalde gedragingen vinden. In deze analyse wordt gebruik gemaakt van de vier items die peilen naar de gepercipieerde morele verkeerdheid van eigendomsdelicten¹, zoals vandalisme (“Het licht van een lantaarnpaal kapot maken voor de lol”), diefstal (“Een CD stelen uit een winkel”), inbraak (“Inbreken of proberen in te breken in een gebouw om iets te stelen”) en diefstal met geweld (“Een wapen of dwang gebruiken om geld of andere dingen van iemand af te pakken”). De respondenten moesten telkens een keuze maken tussen de antwoordcategorieën (1) Helemaal niet verkeerd (2) Een beetje verkeerd (3) Verkeerd en (4) Helemaal verkeerd. Op basis van deze vier items werd de somschaal “gepercipieerde morele verkeerdheid” aangemaakt (bijlage I). Hoe hoger de score van de jongeren op deze variabele, hoe meer ze eigendomsdelicten verkeerd vinden. Jongeren met een lage score op deze variabele staan daarentegen minder negatief tegenover eigendomsriminaliteit.

¹ In de JOP-schoolmonitor 2013 komen eveneens items aan bod die de gepercipieerde morele verkeerdheid van ander regelovertredend gedrag (o.a. spijbelgedrag en skateboarden op plaatsen waar dit verboden is) nagaan. In dit onderzoek wordt de aandacht enkel gevestigd op eigendomsdelicten, omwille van de overeenkomst met de vragen die peilen naar het ouderschap van de jongeren.

3.2 Onafhankelijke variabelen

Hoe goed jongeren de *band met hun ouders* beoordelen, werd nagegaan aan de hand van vragen die peilen naar de responsiviteit en opvolging van vader en moeder. De responsiviteit en opvolging van beide ouders werd telkens aan de hand van vier items gemeten. De responsiviteit weerspiegelt de mate waarin de vader en moeder hun kinderen helpen, troosten en ondersteunen (Bijvoorbeeld: “Als ik met mijn vader/moeder over mijn problemen praat, dan helpt hij/zij mij echt”). Opvolging weerspiegelt de mate waarin de vader en moeder op de hoogte zijn van wat hun kinderen in hun vrije tijd doen en met wie ze omgaan (Bijvoorbeeld: “Mijn vader/moeder weet wat ik doe in mijn vrije tijd”). De antwoorden werden op een vijfpuntenschaal geplaatst van 1 (nooit) tot 5 (altijd). Op basis van de literatuur kon afgeleid worden dat een goede band zich kenmerkt door een hoge score op zowel responsiviteit als op opvolging. De antwoorden op de items die peilen naar de responsiviteit en opvolging van moeder en vader werden daarom opgeteld en zo werden de somschalen “band met vader” en “band met moeder” aangemaakt (bijlage II). Hoe hoger de score van de respondenten op deze schalen, hoe beter ze de band met hun vader en moeder ervaren.

Om na te gaan of de jongeren *delinquente vrienden* hebben, werd de volgende vraag gesteld: “Hoeveel van je vrienden hebben het laatste jaar de volgende dingen gedaan?”. Hierna volgt een opsomming van vijf items die peilen naar het spijbelgedrag, diefstal, vandalisme en gewelddadig gedrag van hun vrienden. Op een vierpuntenschaal konden respondenten aangeven hoeveel van hun vrienden deze gedragingen het afgelopen jaar hebben gesteld. Dit kon variëren van (1) Geen enkele of (2) Sommige, tot (3) De meeste of (4) Allemaal. Het spijbelgedrag van hun vrienden werd in dit onderzoek buiten beschouwing gelaten. Er werd dus enkel rekening gehouden met de vier items die peilen naar eigendomsdelinquentie. De scores op deze items werden opgeteld en vormen samen de somvariabele “delinquente vrienden”. De score op deze variabele weerspiegelt niet het absolute aantal delinquente vrienden, maar hoe hoger de score op de variabele, hoe meer delinquente vrienden een jongere denkt te hebben. Het gaat hier echter om een inschatting door de respondenten en komt dus niet steeds overeen met de werkelijkheid.

Religiositeit werd geoperationaliseerd door de vraag hoe belangrijk geloof/religie/spiritualiteit voor de respondenten is. Deze scores kunnen variëren tussen 0 (helemaal niet belangrijk) en 10 (heel belangrijk). De mate van religiositeit geeft weer hoe sterk de jongeren aan hun

geloofsovertuiging gehecht zijn. Aan de hand van deze gegevens kan een onderscheid gemaakt worden tussen jongeren met een hoge mate van religiositeit en jongeren met een lagere mate van religiositeit. Er wordt gekozen om niet te werken met de vraag naar hoe de jongeren zichzelf zouden omschrijven op levensbeschouwelijk gebied, aangezien het in deze masterproef niet de bedoeling is om een onderscheid te maken tussen de verschillende religies. Of jongeren naar de kerk gaan of zich aan geloofsregels houden, weerspiegelt bovendien niet direct of ze ook belang hechten aan hun religie (Desmond & Kraus, 2014).

In de vragenlijst zijn er tien vragen gewijd aan het *daderschap* van de jongeren. De delicttypes die onderscheiden worden, zijn: zwartrijden, spijbelen, vandalisme, wapendracht, dealen, geweld, kleine diefstal (< 5 euro waard), grote diefstal (> 5 euro waard), bedreiging en inbraak. Omwille van het gebrek aan tijd en ruimte, zal in dit onderzoek enkel rekening worden gehouden met kleine diefstal (“Heb je het laatste jaar wel eens iets gepikt/gestolen dat minder dan 5 euro waard was?”), grote diefstal (“Heb je het laatste jaar wel eens iets gepikt/gestolen dat meer dan 5 euro waard was?”), vandalisme (“Heb je het laatste jaar wel eens iets met opzet beschadigd of stukgemaakt op straat, op school of op een andere openbare plaats?”) en inbraak (“Heb je het laatste jaar wel eens ergens ingebroken met de bedoeling iets waardevols mee te nemen?”). Bovendien komen deze delicttypes min of meer overeen met de vormen van eigendomsriminaliteit die in de vraag naar de gepercipieerde morele verkeerdheid aan bod komen. Op een vijfpuntenschaal kon worden aangegeven hoe vaak de jongeren in het afgelopen jaar de opgesomde delinquente gedragingen hadden gesteld (0 = nooit, 1 = 1 keer, 2 = 2 keer, 3 = 3 keer, 4 = meer dan 3 keer). Deze variabelen werden omgezet naar dummy-variabelen waarbij enkel een onderscheid wordt gemaakt tussen 0 (“nooit”) en 1 (“1 keer of vaker”). Daarna werden de scores op alle delicttypes opgeteld en werd er opnieuw gecodeerd zodat er een dummy-variabele “daderschap” ontstond waarbij een score 0 staat voor “nooit een van deze delicten gepleegd” en een score 1 staat voor “1 keer of vaker een of meerdere van deze delicten gepleegd”.

3.3 Controlevariabelen

De variabelen *leeftijd*, *onderwijsvorm* (referentiecategorie: aso/kso) en *subjectief gezinsinkomen* (referentiecategorie: zeer gemakkelijk) worden gebruikt als controlevariabelen. Bij de onderwijsvorm wordt een onderscheid gemaakt tussen aso, kso, tso en bso. Zoals gebruikelijk is in de JOP-onderzoeken, worden ook in dit onderzoek aso en kso samengevoegd. Bij de

variabele “subjectief gezinsinkomen” wordt nagegaan in hoeverre de jongere het gevoel heeft dat het gezin maandelijks kan rondkomen. De mogelijkheden variëren van (1) zeer moeilijk tot (6) zeer gemakkelijk.

Tabel 1. Beschrijving van de steekproef (N = 1898).

Geslacht				
Jongens	56,6 %			
Meisjes	43,4 %			
Onderwijsvorm				
Aso/kso	44,9 %			
Tso	30,8 %			
Bso	24,3 %			
Leeftijd	Gem: 17,29	SD: 1,62	Min: 13	Max: 23
Etniciteit				
Belgische afkomst	39 %			
Niet-Belgische afkomst	61 %			
Subjectief gezinsinkomen				
Zeer moeilijk	1,7 %			
Moeilijk	2,6 %			
Nogal moeilijk	11,6 %			
Nogal gemakkelijk	25,3 %			
Gemakkelijk	39,7 %			
Zeer gemakkelijk	19,1 %			
Band met vader	Gem: 28,41	SD: 8,09	Min: 8	Max: 40
Band met moeder	Gem: 33,08	SD: 6,44	Min: 8	Max: 40
Delinquente vrienden	Gem: 5,44	SD: 1,95	Min: 4	Max: 16
Mate van religiositeit	Gem: 5,45	SD: 3,78	Min: 0	Max: 10
Daderschap				
Nooit	66,2 %			
1 keer of meer	33,8 %			
Gepercipieerde morele verkeerdheid	Gem: 13,09	SD: 3,27	Min: 4	Max: 16

Hoofdstuk 4. Statistische analyses

Om een secundaire data-analyse uit te voeren op de data van de JOP-schoolmonitor, werd gebruik gemaakt van het statistische verwerkingsprogramma IBM SPSS Statistics 21.

In het vorige hoofdstuk (tabel 1) werd reeds een beschrijving gemaakt van de steekproef op basis van de variabelen die in verdere statistische analyses aan bod zullen komen.

Voor de beschrijvende analyses wordt aan de hand van frequentieverdelingen een beschrijving gegeven van de antwoorden van de jongeren op de verschillende items. Deze resultaten worden weergegeven in frequentietabellen en grafieken. Bovendien wordt er ook rekening gehouden met de verschillen tussen jongens en meisjes. Om na te gaan of deze verschillen statistisch significant zijn, wordt gebruik gemaakt van een chi-kwadraattoets of een independent samples t-test.

In een tweede fase worden de relaties die in het conceptueel model werden voorspeld, getoetst. Om de hypothesen die hieruit volgden te toetsen en om een antwoord te geven op de onderzoeksvragen, wordt gebruik gemaakt van een hiërarchische meervoudige lineaire regressieanalyse. Op die manier kan nagegaan worden welke van de onafhankelijke variabelen de scores op de gepercipieerde morele verkeerdheid kunnen voorspellen. Alvorens de lineaire regressieanalyse uit te voeren, werd gecontroleerd of aan een aantal voorwaarden wordt voldaan. Er werd gecontroleerd op normaliteit, homoscedasticiteit, lineariteit en de afwezigheid van multicollineariteit. Hieruit bleek dat de residuen, ondanks een kleine scheefheid naar links, vrij normaal verdeeld zijn, dat er sprake is van homoscedasticiteit en dat multicollineariteit afwezig is. Bovendien werden er geen niet-lineaire verbanden gevonden tussen de onafhankelijke variabelen en de afhankelijke variabele. Als laatste werd nagegaan of er outliers waren die veel invloed uitoefenen op de resultaten. Dit was niet het geval.

Er wordt voor gekozen om een aantal verklarende variabelen samen te nemen en in één groep (of 'blok') aan het model toe te voegen. Hierbij worden zeven modellen onderscheiden. In een eerste model wordt enkel gekeken naar de invloed van de controlevariabelen. Hierbij wordt nagegaan in hoeverre de gepercipieerde morele verkeerdheid varieert naargelang de leeftijd, onderwijsvorm en het subjectief gezinsinkomen van de jongeren. In een tweede model worden de onafhankelijke variabelen toegevoegd. Aan de hand van dit model wordt nagegaan in

hoeverre de band met de ouders, delinquente vrienden, religiositeit en daderschap een significante invloed uitoefenen op de percepties van morele verkeerdheid van eigendomsdelinquentie. Om de interpretatie te vereenvoudigen, werden alle continue variabelen gestandaardiseerd. Ten slotte worden er in de laatste vijf modellen een aantal interactietermen opgenomen. Op die manier wordt nagegaan of het effect van een onafhankelijke variabele op de afhankelijke variabele beïnvloed wordt door een andere onafhankelijke variabele. Vijf interactietermen zullen op hun beurt de interactie tussen de band met de ouders en geslacht (model 3 en 4), de interactie tussen delinquente vrienden en geslacht (model 5) en de interactie tussen de band met ouders en delinquente vrienden (model 7 en 8) weergeven.

Voor elk model wordt de R^2 -waarde weergegeven. Deze maat geeft weer hoeveel procent van de variantie in de afhankelijke variabele verklaard kan worden door de onafhankelijke variabelen (Stern, 2011). Bovendien wordt ook nagegaan op welke manier deze maat verandert over de verschillende modellen heen, om na te gaan of de toevoeging van variabelen leidt tot een significante verbetering van het model.

De resultaten van deze analyses worden in het volgende deel weergegeven en besproken.

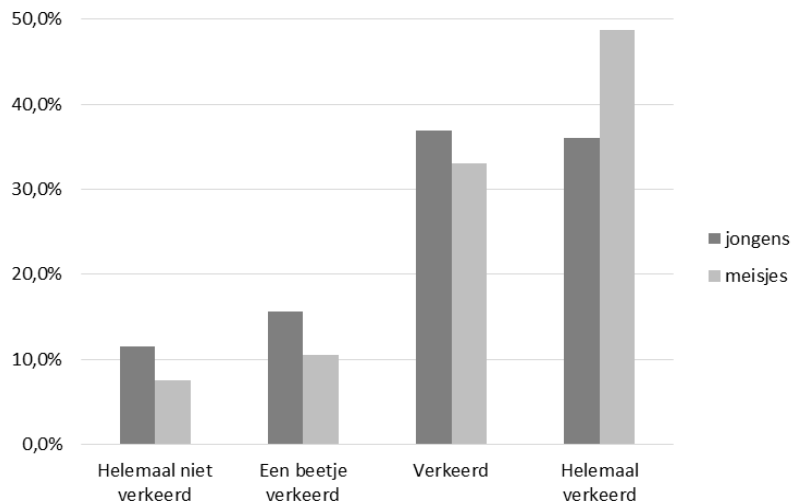
Deel III. Resultaten

Hoofdstuk 1. Beschrijvende analyse

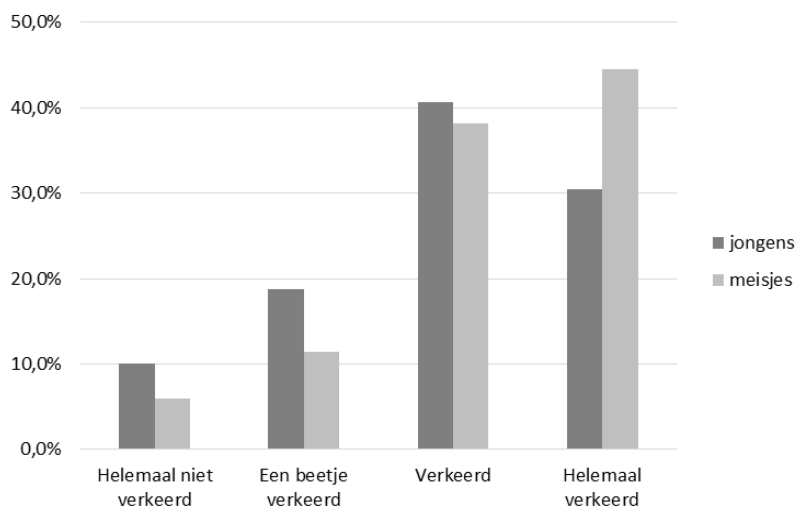
1.1 Gepercipieerde morele verkeerdheid van delinquent gedrag

De meeste jongeren blijken zeer negatief tegenover eigendomsriminaliteit te staan. De meerderheid van de jongeren vindt inbraak (85,2 %) en diefstal met geweld (86,5 %) dan ook (helemaal) verkeerd. Voor vandalisme en diefstal blijken de antwoorden iets meer verdeeld te zijn. Van de respondenten antwoorde 35,2 % dat ze vandalisme verkeerd vinden en 41,9 % gaf aan vandalisme helemaal verkeerd te vinden. Voor diefstal zijn er meer jongeren die dit verkeerd (39,5 %) dan helemaal verkeerd (37,1 %) vinden. Uit deze analyse blijkt dus dat er tussen de jongeren verschillen bestaan in hun attitudes tegenover de verschillende vormen van eigendomsriminaliteit. Minder dan tien procent van de jongeren duidde telkens aan dat ze deze gedragingen helemaal niet verkeerd vinden. Vandalisme (figuur 2) wordt door 9,7 % van de jongeren helemaal niet verkeerd bevonden, diefstal (figuur 3) door 8,1 % van de jongeren en nog minder jongeren vinden diefstal met geweld (figuur 4) en inbraak (figuur 5) helemaal niet verkeerd (respectievelijk 7,8 % en 7,4 %). Uit deze bevindingen blijkt dat er onder jongeren wel degelijk consensus bestaat over het feit dat deze gedragingen op zijn minst ‘verkeerd’ zijn, maar dat er sterke verschillen zijn in de mate van morele afkeuring.

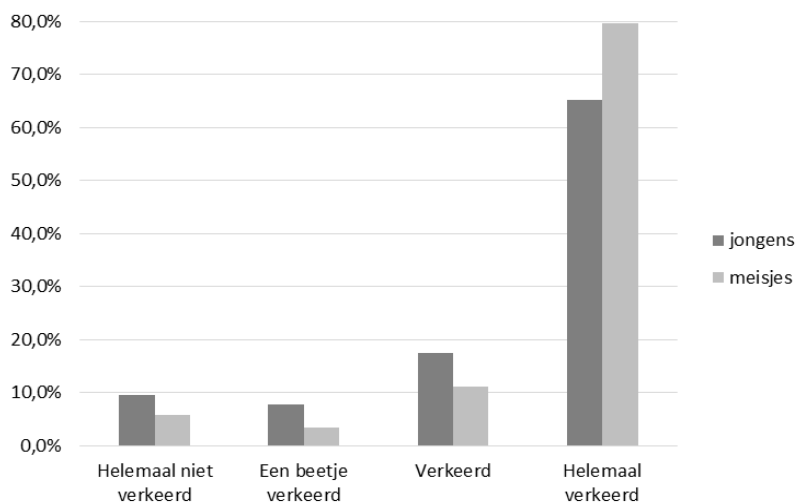
Er konden ook verschillen tussen jongens en meisjes worden vastgesteld. Over alle vormen koos er stevast een groter aandeel van de meisjes dan van de jongens voor de optie “helemaal verkeerd”. Bij de andere antwoordcategorieën is het aandeel jongens steeds groter. Er zijn bijvoorbeeld telkens meer jongens dan meisjes die geantwoord hebben dat ze de verschillende vormen van eigendomsriminaliteit helemaal niet verkeerd vinden. Deze geslachtsverschillen zijn significant voor zowel vandalisme ($\chi^2 = 26,088$; $df = 3$; $p < 0,001$) en diefstal ($\chi^2 = 37,690$; $df = 3$; $p < 0,001$) als voor inbraak ($\chi^2 = 54,689$; $df = 3$; $p < 0,001$) en diefstal met geweld ($\chi^2 = 36,517$; $df = 3$; $p < 0,001$). Uit deze resultaten kan afgeleid worden dat jongens gemiddeld gezien minder negatief staan tegenover de verschillende vormen van eigendomsriminaliteit dan meisjes.

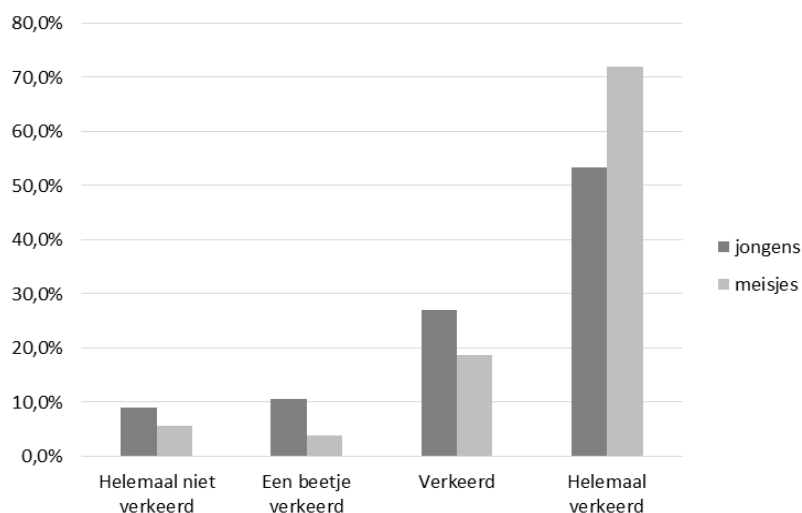
Figuur 2. Het licht van een lantaarnpaal kapot maken voor de lol

Figuur 3. Een CD stelen uit een winkel

Figuur 4. Een wapen of dwang gebruiken om geld of andere dingen van iemand af te pakken

Figuur 5. Inbreken of proberen in te breken in een gebouw om iets te stelen

1.2 Band met ouders

Uit tabel 2 kan afgeleid worden dat de jongeren de band met hun moeder gemiddeld gezien beter beoordelen dan de band met hun vader. Toch hebben ze gemiddeld gezien een redelijk goede band met zowel hun vader als hun moeder. Dit geldt zowel voor jongens als voor meisjes. De kwaliteit van de band met hun vader verschilt niet significant voor jongens tegenover meisjes ($t = -0,625$; $df = 1659$; $p > 0,05$). Meisjes blijken daarentegen gemiddeld een significant betere band te hebben met hun moeder dan jongens ($t = 5,106$; $df = 1645,956$; $p < 0,001$).

Tabel 2. Band met ouders.

	Jongens		Meisjes	
	Gem.	SD	Gem.	SD
Band met vader	28,514	7,889	28,264	8,351
Band met moeder	32,392	6,507	33,969	6,246

1.3 Delinquente vrienden

Uit een beschrijvende analyse blijkt dat 42,7 % van de jongeren ervan uitgaat dat niemand van hun vrienden het voorbije jaar een van de opgesomde vormen van eigendomsriminaliteit heeft gesteld. In tabel 3 wordt weergegeven hoe de jongeren het delinquent gedrag van hun vrienden inschatten. Voor de verschillende vormen duidde steeds de minderheid van de jongeren aan dat

een of meerdere vrienden dit het afgelopen jaar hebben gedaan. Zo beweerde 43,6 % van de jongeren een of meerdere vrienden te hebben die het afgelopen jaar iets in een winkel hebben gestolen, 36 % gaf aan dat ten minste sommige van hun vrienden iets beschadigd hadden, 21,7 % gaf aan vrienden te hebben die iemand geslagen had en ‘slechts’ 20,7 % van de jongeren gaf aan dat een of meerdere vrienden geld of iets anders van iemand had gestolen.

Tabel 3. Hoeveel van je vrienden hebben het laatste jaar de volgende dingen gedaan?
(relatieve frequentie in %) (N = 1809)

	Geen enkele	Sommige	De meeste	Allemaal
Ongemerkt iets uit een winkel/supermarkt meegenomen	56,4	37,7	4,4	1,4
Geld of andere zaken van iemand gestolen	79,3	18,0	1,7	1,0
Iets beschadigd of kapotgemaakt	64,0	31,1	3,6	1,2
Iemand geslagen zodat deze persoon verzorgd moest worden	78,3	17,7	2,8	1,3

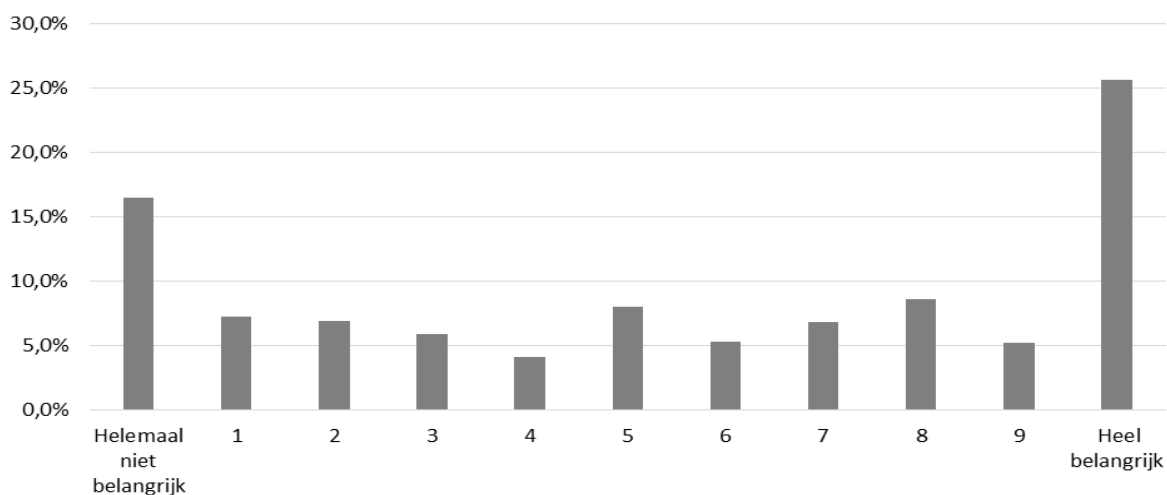
Slechts een kleine minderheid van de jongeren (0,8 %) gaf aan dat al hun vrienden het voorbije jaar al deze gedragingen hebben gesteld. Bovendien waren dit allemaal jongens. Het aantal delinquente vrienden verschilt tussen jongens en meisjes (tabel 4). Jongens hebben gemiddeld gezien meer delinquente vrienden dan meisjes ($t = -10,473$; $df = 1718$; $p < 0,001$). Op basis van deze resultaten kan gesteld worden dat jongens vaker dan meisjes rapporteren dat ze delinquente vrienden hebben, maar dat de meeste jongeren geen of slechts enkele delinquente vrienden hebben. Belangrijk om hierbij te vermelden is dat het gaat om een inschatting van de jongeren, wat niet noodzakelijk overeenkomt met de realiteit (Young, Barnes, Meldrum & Weerman, 2011).

Tabel 4. Delinquente vrienden.

	Jongens		Meisjes	
	Gem.	SD	Gem.	SD
Delinquente vrienden	5,872	2,256	4,910	1,304

1.4 Religiositeit

Jongeren blijken sterk te verschillen in de mate waarin ze belang hechten aan een geloofs-overtuiging (figuur 6). Opvallend is wel dat, ondanks de secularisatie in België, ongeveer een vierde van de jongeren (25,6 %) nog steeds veel belang hecht aan hun geloof. Daarentegen vindt 16,5 % van de jongeren religies helemaal niet belangrijk. De antwoorden van de jongeren blijken zich voornamelijk op de uitersten van de schaal te bevinden. De mate waarin jongens en meisjes belang hechten aan een religie, verschilt niet significant ($t = 1,753$; $df = 1694,387$; $p > 0,05$).

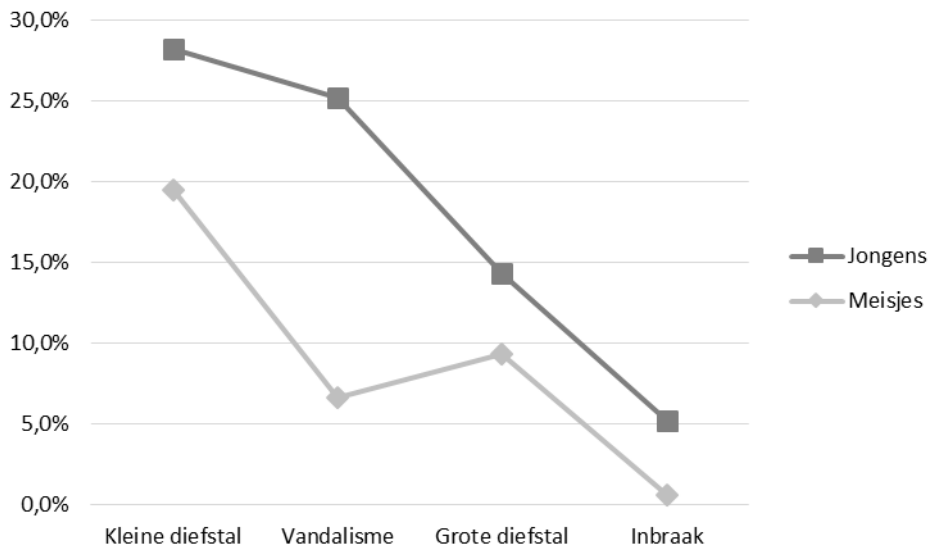

Figuur 6. Hoe belangrijk is geloof/religie/spiritualiteit voor jou?

1.5 Daderschap

Uit een beschrijvende analyse van de variabele “daderschap” blijkt dat de meerderheid van de jongeren het voorbije jaar geen van de bevraagde vormen van eigendomsriminaliteit heeft gesteld (66,2 %). Dit betekent dat een derde (33,8 %) van de jongere dit het voorbije jaar wel een of meerdere keren heeft gedaan. In figuur 7 wordt hier dieper op ingegaan. Uit de resultaten blijkt dat bijna een vierde (24,4 %) van de jongeren het voorbije jaar een kleine diefstal heeft gepleegd. Een kleiner aandeel van de jongeren (17 %) was het voorbije jaar een of meerdere keren betrokken bij vandalisme, 12,1 % bij een grotere diefstal en 3,2 % van de bevraagde jongeren heeft het voorbije jaar een of meerdere inbraken gepleegd.

Uit de resultaten blijkt eveneens dat jongens gemiddeld gezien vaker betrokken waren bij deze vormen van eigendomsriminaliteit dan meisjes ($\chi^2 = 40,280$; $df = 1$; $p < 0,001$). Dit geldt voor kleine diefstal ($\chi^2 = 17,668$; $df = 1$; $p < 0,001$), vandalisme ($\chi^2 = 105,324$; $df = 1$; $p < 0,001$), grote diefstal ($\chi^2 = 10,181$; $df = 1$; $p = 0,001$) en inbraak ($\chi^2 = 29,198$; $df = 1$; $p < 0,001$). Het grootste verschil tussen jongens en meisjes kon worden vastgesteld voor vandalisme. Terwijl 25,2 % van de jongens het afgelopen jaar vandalisme had gepleegd, geldt dit voor ‘slechts’ 6,6 % van de meisjes.

Figuur 7. Percentage jongeren dat het voorbije jaar een of meerdere keren een delict heeft gepleegd.

Hoofdstuk 2. Verklarende analyse

Er werd een hiërarchische meervoudige lineaire regressieanalyse uitgevoerd om na te gaan in hoeverre de onafhankelijke variabelen de variantie in de afhankelijke variabele kunnen voorspellen. Deze hiërarchische regressieanalyse, die in tabel 5 wordt weergegeven, bestaat uit zeven submodellen. Eerst werd een model getoetst dat enkel bestaat uit controlevariabelen, vervolgens werd een model getest waarbij de onafhankelijke variabelen werden toegevoegd en ten slotte werden in de overige modellen interactietermen toegevoegd. De toevoeging van de onafhankelijke variabelen (de band met vader en moeder, delinquente vrienden, religiositeit en ouderschap) betekende een significante verbetering van het model. Terwijl de controlevariabelen 9,4 procent van de variantie in de gepercipieerde morele verkeerdheid van eigendomsdelinquentie verklaren, kan na toevoeging van de onafhankelijke variabelen 13,2 procent van de variantie verklaard worden. De toevoeging van de interactietermen leidde daarentegen niet tot een verbetering van het model.

In het eerste model wordt de invloed van de controlevariabelen apart weergegeven. Hieruit blijkt dat de leeftijd van de jongeren geen invloed heeft op de mate waarin ze eigendomsdelinquentie verkeerd vinden. Er blijkt daarentegen wel een significant verschil te bestaan naargelang de onderwijsvorm. Jongeren uit het tso en bso staan minder negatief tegenover eigendomsdelinquentie in vergelijking met jongeren uit het aso en kso. Dit effect is het grootst voor jongeren uit het bso. Bovendien blijkt er ook een effect te zijn van het subjectief gezinsinkomen. Jongeren uit alle categorieën blijken de eigendomsdelicten minder moreel af te keuren dan jongeren die zeer gemakkelijk kunnen rondkomen. Dit effect was enkel statistisch significant voor jongeren die aangaven dat het gezin nogal moeilijk of nogal gemakkelijk kan rondkomen. Er behoorden maar weinig respondenten tot de categorieën ‘moeilijk’ en ‘zeer moeilijk’ wat een verklaring kan zijn voor het feit dat het effect in deze categorieën niet significant is. De effecten van de controlevariabelen blijven gelden in de volgende modellen wanneer ook rekening wordt gehouden met de onderzoeksvariabelen. Het effect van de onderwijsvorm en het subjectief gezinsinkomen wordt kleiner, maar deze variabelen blijven over de verschillende modellen heen wel de sterkste voorspellers.

In een tweede model werd er rekening gehouden met de invloed van de band met ouders, delinquente vrienden, religiositeit en ouderschap. Hieruit blijkt dat al deze variabelen, behalve de band met de vader, een rol spelen in het verklaren van de gepercipieerde morele verkeerdheid

van jongeren. Zowel ouderschap als delinquentie vrienden en religiositeit blijken een negatief effect te hebben op de gepercipieerde morele verkeerdheid van eigendomsdelinquentie. Ouderschap blijkt de sterkste voorspeller te zijn. Jongeren die het afgelopen jaar zelf een vorm van eigendomsdelinquentie hebben gesteld, blijken eigendomsdelinquentie moreel minder sterk af te keuren dan jongeren die geen delinquent gedrag hebben gesteld. Jongeren met delinquentie vrienden zullen eveneens een lagere gepercipieerde morele verkeerdheid laten optekenen. Hoe meer delinquentie vrienden jongeren hebben, hoe minder afwijzend hun houding tegenover eigendomsdelinquentie. Het effect van religiositeit blijkt eveneens negatief te zijn. Hoe meer belang jongeren aan hun geloof hechten, hoe minder verkeerd ze de verschillende vormen van eigendomsdelinquentie vonden. Dit gaat in tegen de verwachtingen.

De band met de moeder blijkt daarentegen een (klein) positief effect te hebben op de gepercipieerde morele verkeerdheid. Hoe beter jongeren de band met hun moeder beoordelen, hoe meer ze eigendomsdelinquentie afkeuren.

Het effect van de controlevariabelen neemt af in dit tweede model, maar blijft significant. Gecontroleerd voor de invloed van de onderwijsvorm en het subjectief inkomen, bieden de band met de ouders, delinquentie vrienden, religiositeit en ouderschap een bijkomende verklaring voor de variantie in de gepercipieerde morele verkeerdheid.

In de volgende vijf modellen werden één voor één de interactietermen toegevoegd. Op die manier werd getracht na te gaan in hoeverre de invloed van de band met de vader en moeder en in hoeverre de invloed van delinquentie vrienden verschilt naargelang het geslacht van de jongeren. Daarnaast werd er ook een interactieterm toegevoegd om na te gaan in hoeverre de band met de vader en moeder een indirecte invloed uitoefent op de afhankelijke variabele door het omgaan met delinquentie vrienden. Uit de resultaten van de regressieanalyse bleek dat geen van deze interactietermen extra variantie in de afhankelijke variabele kan verklaren. De verwachting dat de invloed van delinquentie vrienden op de gepercipieerde morele verkeerdheid niet verschilt naargelang het geslacht van de jongere, werd daarmee bevestigd. Dit betekent dat er zowel bij jongens als bij meisjes een verband bestaat tussen het hebben van delinquentie vrienden en een minder afwijzende houding tegenover eigendomsdelinquentie. De invloed van de band met de vader en moeder op de gepercipieerde morele verkeerdheid bleek, in tegenstelling tot de verwachting, ook niet te verschillen naargelang het geslacht. De positieve invloed van een goede band met de moeder is dus even sterk voor jongens als voor meisjes. Bovendien bleek de invloed van de band met de vader en de moeder ook geen invloed uit te oefenen op de mate waarin jongeren beïnvloed worden door delinquentie vrienden.

In het volgende deel, de discussie, zullen deze resultaten meer uitgebreid besproken worden en zal er gezocht worden naar verklaringen voor deze resultaten. Bovendien zullen de resultaten dan gekoppeld worden aan de literatuur.

Tabel 5. Hiërarchische meervoudige lineaire regressieanalyse met gepercipieerde morele verkeerdheid als afhankelijke variabele.

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6	Model 7
Controlevariabelen							
Intercept	0,442	0,441	0,442	0,446	0,430	0,441	0,441
Leeftijd	0,007	0,024	0,023	0,023	0,018	0,023	0,023
Onderwijsvorm (ref. cat.: Aso/kso)							
Tso	-0,418 ***	-0,351 ***	-0,351 ***	-0,352 ***	-0,349 ***	-0,351 ***	-0,352 ***
Bso	-0,713 ***	-0,659 ***	-0,659 ***	-0,660 ***	-0,656 ***	-0,659 ***	-0,658 ***
Subjectief gezinsinkomen (ref. cat.:							
Zeer gemakkelijk)							
Zeer moeilijk	-0,301	-0,221	-0,223	-0,217	-0,219	-0,221	-0,222
Moeilijk	-0,123	-0,059	-0,063	-0,059	-0,059	-0,059	-0,060
Nogal moeilijk	-0,307 **	-0,245 *	-0,243 *	-0,248 *	-0,246 *	-0,245 *	-0,245 *
Nogal gemakkelijk	-0,258 **	-0,224 **	-0,225 **	-0,224 **	-0,223 **	-0,225 **	-0,225 **
Gemakkelijk	-0,106	-0,087	-0,088	-0,087	-0,088	-0,087	-0,087
Onderzoeksvariabelen							
Band met ouders							
Band met vader		0,010	0,023	0,007	0,011	0,010	0,010
Band met moeder		0,070 *	0,072 *	0,039	0,068 *	0,070 *	0,070 *
Delinquente vrienden		-0,127 ***	-0,128 ***	-0,125 ***	-0,194 ***	-0,126 ***	-0,127 ***
Religiositeit		-0,066 *	-0,067 *	-0,066 *	-0,067 *	-0,067 *	-0,067 *

Tabel 5. Hiërarchische meervoudige lineaire regressieanalyse met gepercipieerde morele verkeerdheid als afhankelijke variabele (vervolg).

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6	Model 7
Daderschap		-0,199 **	-0,198 **	-0,203 **	-0,200 **	-0,199 **	-0,199 **
Interactietermen							
Band met vader * geslacht (jongen)			-0,029				
Band met moeder * geslacht			0,059				
Delinquente vrienden * geslacht				0,091			
Band met vader * delinquente vrienden					0,001		
Band met moeder * delinquente vrienden							-0,002
Adj. R ²	0,094	0,132	0,131	0,132	0,132	0,131	0,131
R ² change		0,041 ***	0,000	0,001	0,000	0,000	0,000

* < 0,05; ** < 0,01; *** < 0,001

Deel IV. Algemene conclusie en discussie

Het doel van deze masterproef was om na te gaan in welke mate er sprake is van een normatieve consensus onder Vlaamse jongeren en hoe het komt dat jongeren verschillen in hun normatieve percepties. Dit werd nagegaan aan de hand van de JOP-schoolmonitor 2013, een scholenonderzoek dat gevoerd werd bij leerlingen uit de tweede en derde graad uit secundaire scholen in Brussel, Antwerpen en Gent. Op basis van de resultaten kunnen dus enkel uitspraken gedaan worden over Vlaamse jongeren uit de tweede en derde graad die schoollopen in grootstedelijke context.

In de literatuurstudie werd de aandacht gericht op een aantal factoren die aan bod komen in de vragenlijst en mogelijk een verklaring kunnen bieden voor deze verschillen. Deze factoren zijn de band met de ouders, delinquente vrienden, religiositeit en daderschap. De onderzoeksvragen binnen deze masterproef spitsen zich dan ook toe op de mate waarin deze factoren een invloed uitoefenen op de gepercipieerde morele verkeerdheid van delinquent gedrag. Aan de hand van een meervoudige lineaire regressieanalyse werd nagegaan of deze factoren inderdaad de percepties van morele verkeerdheid kunnen voorspellen. Deze masterproef richt zich specifiek op de gepercipieerde morele verkeerdheid van eigendomsdelinquentie.

In wat hierna volgt, zal getracht worden een antwoord te geven op de onderzoeksvragen. Er zal aangegeven worden in hoeverre de vooropgestelde hypothesen bevestigd kunnen worden. Bovendien zal aandacht besteed worden aan een aantal beperkingen van dit onderzoek en zullen een aantal pistes voor verder onderzoek worden aangegeven.

Uit een beschrijvende analyse bleek dat er sterke verschillen bestaan in de mate waarin de jongeren eigendomsdelinquentie moreel afkeuren. De oordelen over de verkeerdheid van delinquent gedrag variëren over de verschillende vormen van eigendomsriminaliteit en naargelang het geslacht. De jongens uit de steekproef staan gemiddeld gezien minder negatief tegenover de verschillende vormen van eigendomsriminaliteit dan meisjes. De meerderheid van de jongeren, zowel jongens als meisjes, nam nochtans een sterk afwijzende houding aan tegenover inbraak en diefstal met geweld. Dezelfde jongeren blijken iets toleranter te staan tegenover diefstal en vandalisme, maar ook hier waren de meningen sterk verdeeld. Bijna een vierde van de jongeren (respectievelijk 23,4 % en 22,9 %) vindt diefstal en vandalisme helemaal niet of maar een beetje verkeerd. Daarentegen vindt ‘slechts’ 13,5 % en 14,8 % van de jongeren inbraak en diefstal met geweld helemaal niet of maar een beetje verkeerd.

In de eerste onderzoeksvraag wordt de vraag gesteld welke invloed de band met de ouders heeft op de gepercipieerde morele verkeerdheid van delinquent gedrag van jongeren. Er werd verwacht dat een goede band met de ouders het internaliseren van hun normen en waarden zou bevorderen en dat jongeren op die manier een negatieve houding tegenover delinquent gedrag aangeleerd krijgen (Hardy et al., 2008; Hirschi, 1969; Svensson, 2004). Uit de resultaten blijkt dat enkel de band met de moeder een (kleine) positieve invloed uitoefent. Hieruit kan afgeleid worden dat jongeren die een goede band hebben met hun moeder, vaker overtuigingen zullen overnemen die delinquent gedrag afkeuren. De band met de vader had echter geen significante invloed op hun gepercipieerde morele verkeerdheid. De hypothese dat jongeren met een goede band met hun ouders delinquent gedrag meer verkeerd zullen vinden, wordt dus slechts deels bevestigd. Dat deze resultaten enkel gelden voor de band met hun moeder, kan te wijten zijn aan de vaststelling dat moeders vaker betrokken zijn bij de opvoeding en meer tijd spenderen met hun kinderen (Hoeve et al., 2009; Williams & Kelly, 2005). Hierdoor kunnen ze een grotere rol spelen in het socialisatieproces dan vaders.

Bovendien werd de vraag gesteld of er een verschil bestaat in de mate waarin jongens en meisjes beïnvloed worden door de band met hun vader en de band met hun moeder. Uit de resultaten bleek dat jongens en meisjes niet in verschillende mate beïnvloed worden door de band met hun vader en moeder. Er konden geen interactie-effecten gevonden worden tussen de band met vader of moeder en het geslacht van de jongeren op hun gepercipieerde morele verkeerdheid. De hypothese die werd vooropgesteld, kan dus niet bevestigd worden. Een slechte band met de vader zal geen grotere invloed hebben op de gepercipieerde morele verkeerdheid van jongens, net zoals een slechte band met de moeder ook geen grotere invloed zal hebben op de gepercipieerde morele verkeerdheid van meisjes. Dit gaat in tegen de verwachtingen. De mate waarin jongeren de overtuigingen van hun ouders overnemen, zou volgens eerder onderzoek namelijk afhankelijk zijn van de mate waarin jongeren zich kunnen identificeren met hun ouders (Knafo & Schwartz, 2012). Hierdoor werd verwacht dat adolescenten meer beïnvloed zouden worden door de ouder van hetzelfde geslacht, omdat ze zich beter met hen kunnen identificeren. Dit blijkt, althans op basis van de resultaten uit dit onderzoek, geen invloed uit te oefenen. Uit de beschrijvende analyse bleek echter wel dat meisjes gemiddeld gezien een betere band hebben met hun moeder dan jongens. Dit komt overeen met eerdere bevindingen (Gorrese & Ruggieri, 2012; Svensson, 2004; Warr, 1993).

In een volgende onderzoeksvraag wordt de vraag gesteld welke invloed delinquente vrienden hebben op de gepercipieerde morele verkeerdheid van delinquent gedrag. De hypothese dat hoe meer delinquente vrienden iemand heeft, hoe lager de gepercipieerde morele verkeerdheid zal zijn, kon bevestigd worden. Delinquente vrienden blijken dus een negatieve invloed te hebben op de morele overtuigingen van jongeren. Dit werd al verwacht vanuit de literatuurstudie. Op basis van verschillende studies kon verwacht worden dat jongeren, door herhaalde blootstelling aan positieve houdingen tegenover delinquent gedrag, deze overtuigingen van hun vrienden aangeleerd zullen krijgen en zullen overnemen (Akers, 2009; Brauer & De Coster, 2015; Higgins et al., 2010; Sutherland, 1947).

Vervolgens werd de vraag gesteld of jongens meer beïnvloed worden door delinquente vrienden dan meisjes. Dit bleek niet het geval te zijn, aangezien er in dit onderzoek geen significant interactie-effect gevonden kon worden tussen delinquente vrienden en geslacht. Hiermee wordt de hypothese bevestigd dat er geen verschil zou bestaan tussen jongens en meisjes wat betreft de invloed van delinquente vrienden op hun morele overtuigingen. De resultaten komen dan ook overeen met de resultaten uit voorgaand onderzoek, waaruit bleek dat zowel jongens als meisjes zich laten beïnvloeden door delinquente vrienden (Piquero et al., 2005). Uit de beschrijvende analyse bleek echter dat, hoewel de meeste jongeren geen of slechts enkele delinquente vrienden hebben, jongens gemiddeld meer delinquente vrienden hebben dan meisjes. Deze bevindingen liggen allemaal in lijn met resultaten uit voorgaande onderzoeken. Er blijkt dus inderdaad een effect te zijn van differentiële blootstelling waarbij jongens meer blootgesteld worden aan delinquente leeftijdsgenoten (Ardelt & Day, 2002; Seddig, 2014). Daarentegen blijken jongens, zoals uit eerder onderzoek al bleek, niet meer beïnvloedbaar te zijn dan meisjes (Piquero et al., 2005).

Een derde onderzoeksvraag richt zich op de manier waarop de band met de ouders een impact heeft op de mate waarin delinquente vrienden een invloed uitoefenen op de morele overtuigingen van jongeren. Op deze vraag kan, op basis van de resultaten, nog geen antwoord worden gegeven. Na een literatuurstudie werd wel verwacht dat delinquente vrienden minder impact zouden hebben op de overtuigingen van jongeren indien de band met hun ouders goed is (Ardelt & Day, 2002; Crosnoe et al., 2002; Kandel, 1996; Simons et al., 2004). Dit interactie-effect kon in de regressieanalyse echter niet bevestigd worden. Zowel de interactie tussen de band met de vader en delinquente vrienden als de interactie tussen de band met de moeder en

delinquente vrienden, bleek geen significant effect te hebben op de gepercipieerde morele verkeerdheid van de jongeren.

In de vierde onderzoeksvraag wordt de vraag gesteld welke invloed religiositeit heeft op de gepercipieerde morele verkeerdheid van delinquent gedrag. De hypothese die hierbij op basis van literatuur werd gevormd, was dat religiositeit een positieve invloed zou hebben. Er werd verwacht dat religieuze jongeren een negatievere houding zouden aannemen tegenover delinquent gedrag. Het is opmerkelijk dat uit dit onderzoek blijkt dat religiositeit juist op een negatieve manier de gepercipieerde morele verkeerdheid van de jongeren uit de steekproef beïnvloedt. Het effect dat gevonden werd, is klein, maar desalniettemin significant. Hoe meer belang de jongeren hechten aan hun geloof, hoe lager hun scores op de gepercipieerde morele verkeerdheid van eigendomsriminaliteit. Deze bevindingen gaan in tegen die van het onderzoek van Desmond en Kraus (2014) en Simons et al. (2004) die vonden dat gelovige jongeren vaker negatieve houdingen aannemen tegenover delinquent gedrag. In deze masterproef werd verwacht dat religiositeit een invloed zou uitoefenen op het socialisatieproces. Op basis van de sociale leertheorie (Akers, 2009) werd verwacht dat gelovige jongeren meer in contact zouden komen met andere gelovigen en op die manier een afwijzende houding tegenover delinquent gedrag aangeleerd zouden krijgen. De mogelijkheid bestaat dat hierbij nog andere factoren een rol spelen, waarmee in dit onderzoek geen rekening werd gehouden.

Uit de resultaten van het beschrijvend onderzoek kon afgeleid worden dat, ondanks de secularisatie, een belangrijk aandeel van de jongeren (25,6 %) hun geloof nog steeds heel belangrijk vindt. De bevindingen suggereren dat een deel van de Vlaamse jongeren in deze steekproef, ondanks de secularisatie, nog veel belang hecht aan hun geloof, maar dat ze er hun morele overtuigingen wel minder door laten beïnvloeden.

Een derde en laatste hoofdstuk in de literatuurstudie richt zich op de invloed van ouderschap op morele overtuigingen. De laatste onderzoeksvraag richt zich dan ook op de vraag welke invloed ouderschap heeft op de gepercipieerde morele verkeerdheid van delinquent gedrag. Er werd geprobeerd om de invloed van ouderschap op morele overtuigingen te verklaren aan de hand van de cognitieve dissonantietheorie (Festinger, 1966). De hypothese die hieruit volgde was dat indien jongeren het voorbije jaar een delict hebben gepleegd, hun gepercipieerde morele verkeerdheid van delinquent gedrag lager zal liggen. Er wordt met andere woorden verwacht

dat jongeren die zelf delinquent gedrag hebben gesteld, minder negatief zullen staan tegenover eigendomsdelinquentie.

Daderschap bleek van alle onderzoeksvariabelen de sterkste voorspeller te zijn van de scores op de gepercipieerde morele verkeerdheid. Jongeren die het afgelopen jaar een of meerdere feiten hadden gepleegd, zullen lagere scores hebben dan jongeren die geen feiten hadden gepleegd. Deze bevindingen steunen de verwachting dat het gedrag van de jongeren hun overtuigingen zal beïnvloeden, zoals ook al door Rebellon et al. (2014) werd gevonden. Op basis van de cognitieve dissonantietheorie (Festinger, 1966) wordt verwacht dat er een attitude shift zal plaatsvinden nadat de jongeren delinquent gedrag hebben gesteld, omdat dit gedrag in strijd is met hun overtuigingen wat een aversief gevoel tot gevolg heeft. Als een gevolg hiervan zal een positievere houding tegenover delinquent gedrag aangenomen worden.

Het gevoerde onderzoek brengt een aantal beperkingen met zich mee. Ten eerste formuleerde Abend (2012) een algemene kritiek op onderzoek naar moraliteit. Hij wees erop dat vragenlijsten waarin geen ruimte wordt voorzien voor nuanceringen, problematisch kunnen zijn om te interpreteren aangezien antwoorden op vragen over de verkeerdheid van gedragingen niet steeds zwart-wit zijn. Ook in de JOP-schoolmonitor werd voor de jongeren geen ruimte gelaten om zich te verduidelijken. Indien respondenten in vragenlijsten moeten aangeven of ze iets verkeerd vinden, wordt er bovendien vaak weinig rekening gehouden met de oorzaken, gevolgen of verklaringen van deze oordelen. Abend (2012, p.6) spreekt in dit verband over de “thin concepts”, waarmee maar een klein aspect van moraliteit kan gevat worden. Deze masterproef besteedt echter wel aandacht aan de oorzaken van deze oordelen. Er werd namelijk getracht een antwoord te formuleren op de vraag hoe verschillende factoren een invloed kunnen uitoefenen op morele overtuigingen.

Het tweede hoofdstuk van de literatuurstudie richt zich op de manier waarop de band met de ouders, delinquente vrienden en religiositeit een invloed uitoefenen op de morele overtuigingen van jongeren. Bij de verklaring wordt gefocust op de sociale leertheorieën (Akers, 2009; Sutherland, 1947). Er wordt vanuit gegaan dat de morele overtuigingen van de jongeren, en dus hun score op de gepercipieerde morele verkeerdheid van eigendomsdelinquentie, afhankelijk zullen zijn van de mate waarin zij blootgesteld worden aan bepaalde overtuigingen van anderen. Afhankelijk van bepaalde factoren zullen jongeren sneller of minder snel geneigd zijn om de overtuigingen van anderen over te nemen. Op basis van dit onderzoek is het echter niet mogelijk

om na te gaan wat de overtuigingen van deze anderen zijn. De resultaten kunnen enkel geïnterpreteerd worden op basis van verwachtingen die voortkomen uit eerder onderzoek.

In dit onderzoek werd er onder andere vanuit gegaan dat een goede band met de ouders ertoe leidt dat jongeren negatiever zullen staan tegenover delinquent gedrag, vanuit de idee dat ouders zelf negatief staan tegenover delinquent gedrag en dat jongeren hun overtuigingen overnemen. Om na te gaan of jongeren conformeren aan de overtuigingen van hun ouders, zouden de overtuigingen van de ouders ook onderzocht moeten worden. Ouders kunnen namelijk ook positief staan tegenover delinquent gedrag. Op die manier zouden jongeren die een goede band hebben met hun ouders toch nog een positieve houding tegenover delinquent gedrag aangeleerd krijgen.

Wanneer de invloed van delinquente vrienden wordt nagegaan, kan bovendien niet achterhaald worden of de gelijkensis met de morele overtuigingen van anderen een gevolg is van selectie of van socialisatie. Het is dus niet mogelijk om na te gaan of de morele overtuigingen van de jongeren een oorzaak of een gevolg zijn van het omgaan met delinquente leeftijdsgenoten. Op basis van de sociale leertheorieën wordt in deze masterproef echter verwacht dat socialisatie de belangrijkste rol zal spelen.

In dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van een indirecte meting waarbij de jongere zelf een inschatting moet maken van het gedrag van zijn/haar vrienden. Deze inschatting wordt mogelijks beïnvloed door hun eigen gedrag (Young et al., 2011). Uit onderzoek blijkt namelijk dat jongeren de gelijkensis tussen zichzelf en hun vrienden overschatten (Jussim & Osgood, 1989; Weerman & Smeenk, 2005). Een directe meting kan hieraan tegemoet komen. Hierbij kan wel de vraag gesteld worden of het echt belangrijk is dat een objectieve meting gebruikt wordt, of dat de inschatting van de jongeren voldoende is. Deze inschatting zal wellicht gebaseerd zijn op basis van gesprekken die ze met hun vrienden hebben gevoerd. De manier waarop vrienden spreken over delinquent gedrag, weerspiegelt vaak hun houding tegenover delinquent gedrag, die juist verondersteld wordt het belangrijkste te zijn. In dit onderzoek wordt ook niet zozeer belang gehecht aan het gedrag van hun vrienden, maar wel aan hun overtuigingen ten aanzien van eigendomsdelinquentie. Er werd in dit onderzoek dan ook vanuit gegaan dat delinquente leeftijdsgenoten een positievere houding aannemen ten aanzien van delinquent gedrag en op die manier jongeren beïnvloeden (Higgins et al., 2010).

De JOP-schoolmonitor is een cross-sectioneel onderzoek. Hierdoor is het niet mogelijk om te achterhalen wat de morele overtuigingen van de jongeren waren vooraleer ze delinquent gedrag

stelden en is het dus ook niet mogelijk om na te gaan of deze sindsdien zijn aangepast aan hun gedrag. Wel wordt er gepeild naar het delinquent gedrag in het afgelopen jaar, terwijl de vragen naar de gepercipieerde morele verkeerdheid over het moment van de bevraging gaan. Deze antwoorden over de morele verkeerdheid gaan dus over de moment nadat ze het gedrag hebben gesteld. Op basis van de resultaten kan afgeleid worden dat jongeren die het afgelopen jaar een delict hebben gepleegd, ook minder negatief tegenover eigendomsdelinquentie zullen staan. Het is echter niet duidelijk of ze hier al minder negatief tegenover stonden vooraleer ze hun feit pleegden of pas erna.

Ondanks deze beperking, heeft deze masterproef de link tussen delinquent gedrag en morele overtuigingen vanuit een vernieuwende invalshoek benaderd. Onderzoek waarbij de link tussen ouderschap en morele overtuigingen wordt nagegaan en waarbij de morele overtuigingen in plaats van ouderschap als afhankelijke variabele benaderd worden, is schaars. Indien deze resultaten bevestigd zouden worden in een longitudinaal onderzoek, wordt hier alvast een mogelijke verklaring aangereikt over de manier waarop het gedrag een invloed uitoefent op de morele overtuigingen.

De delinquente gedragingen die in dit onderzoek aan bod komen bij “ouderschap” en bij de afhankelijke variabele, richten zich uitsluitend op eigendomscriminaliteit (grote en kleine diefstal, diefstal met geweld, vandalisme en inbraak). Hiermee moet rekening gehouden worden bij het interpreteren van de resultaten. Onderzoekers hebben namelijk ondervonden dat er andere resultaten kunnen gelden voor misdrijven met een rechtstreeks slachtoffer (Desmond et al., 2008; Desmond & Kraus, 2014). Het zou dus zo kunnen zijn dat de resultaten anders zijn indien er ook rekening gehouden werd met andere vormen van delinquent gedrag. Hierdoor kan enkel geconcludeerd worden wat de invloed is van de verschillende factoren op de gepercipieerde morele verkeerdheid van eigendomscriminaliteit. Bovendien kunnen ook enkel uitspraken gedaan worden over de manier waarop de morele overtuigingen beïnvloed worden nadat jongeren zelf een vorm van eigendomsdelinquentie hebben gesteld.

Tot slot zal deze masterproef afgesloten worden door een aantal pistes voor verder onderzoek te benoemen. Uit de resultaten kwamen namelijk een aantal interessante bevindingen naar voor waarop in verder onderzoek dieper op in gegaan kan worden.

Ten eerste zou het interessant zijn om in een volgend onderzoek significante anderen, zoals de ouders en vrienden, nauwer te betrekken. Doorheen deze masterproef werd de focus gelegd op hoe sociale leertheorieën kunnen verklaren op welke manier jongeren beïnvloed worden door

anderen in hun directe omgeving. De veronderstelling hierbij was dat jongeren hun houding tegenover delinquent gedrag zouden overnemen als een gevolg van herhaalde blootstelling. Om te weten wat de houding van hun ouders en vrienden is, zou het zinvol zijn om de vragen naar de gepercipieerde morele verkeerdheid van eigendomsdelinquentie ook aan hen voor te leggen. Ten tweede zou een longitudinaal onderzoek een antwoord kunnen bieden op een aantal beperkingen van dit onderzoek. Op die manier kan nagegaan worden in hoeverre de morele overtuigingen van jongeren veranderd zijn door tijdens de adolescentie meer tijd door te brengen met delinquente leeftijdsgenoten. Hierdoor zal het ook mogelijk worden om een antwoord te bieden op de vraag of de gelijkenis in de morele overtuigingen van jongeren en hun vrienden een gevolg is van selectie of socialisatie. Deze resultaten zouden bevestiging kunnen geven voor de veronderstelling dat sociaal leren inderdaad een belangrijke rol speelt. Een laatste aanbeveling voor verder onderzoek gaat in op de gevolgen dat er in dit onderzoek gewerkt wordt met een stedelijke steekproef. Vanuit een beschrijving van de steekproef bleek dat 61 procent van de respondenten van een ander origine was. Het zou dus kunnen dat er nog andere factoren een rol spelen bij de inschatting van de morele verkeerdheid van eigendoms-criminaliteit, zoals een gevoel van discriminatie of onrechtvaardigheid. Bovendien werd er in dit onderzoek geen onderscheid gemaakt tussen de verschillende geloofsovertuigingen. Het is nochtans mogelijk dat jongeren van niet-Belgische afkomst meer belang hechten aan hun geloof dan jongeren van Belgische afkomst. In een volgend onderzoek kan het daarom nuttig zijn om rekening te houden met de etniciteit van de jongeren.

Referentielijst

- Abend, G. (2008). Two main problems in the sociology of morality. *Theory and Society*, 37(2), 87-125, doi: 10.1007/s11186-007-9044-y
- Abend, G. (2012). What the science of morality doesn't say about morality. *Philosophy of the Social Sciences*, 20(10), 1-44. doi: 10.1177/0048393112440597
- Adriaenssens, P. (2007). *Opvoeden is een groeiproces: Wegwijzer voor vaders en moeders* (27ste druk). Tielt, België: Lannoo.
- Agnew, R. (1991). The interactive effects of peer variables on delinquency. *Criminology*, 29, 47-72.
- Agnew, R. (2006). *Pressured into crime: an overview of general strain theory*. Los Angeles, CA: Roxbury Publishing Company.
- Akers, R. L. (2009). *Social learning and social structure: A general theory of crime and deviance*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
- Antonaccio, O., Brauer, J. R., & Tittle, C. R. (2013). Does religion suppress, socialize, soothe, or support? Exploring religiosity's influence on crime. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 52(4), 753-774. doi: 10.1111/jssr.12063
- Ardelt, M., & Day, L. (2002). Parents, siblings, and peers: Close social relationships and adolescent deviance. *Journal of Early Adolescence*, 22(3), 310-349. doi: 10.1177/02731602022003004
- Arnett, J. J. (1999). Adolescent storm and stress, reconsidered. *American Psychologist*, 54(5), 317-326.
- Arnold, M. L., Pratt, M. W., & Skoe, E. E. (2004). Care reasoning development and family socialization patterns in later adolescence: A longitudinal analysis. *International Journal of Behavioral Development*, 28(2), 139-147. doi: 10.1080/01650250344000343
- Baier, C. J., & Wright, B. R. (2001). "If you love me, keep my commandments": A meta-analysis of the effect of religion on crime. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 38(3), 3-21. doi: 10.1177/0022427801038001001

- Barni, D., Ranieri, S., Scabini, E., & Rosnati, R. (2011). Value transmission in the family: do adolescents accept the values their parents want to transmit? *Journal of Moral Education*, 40, 105-121, doi: 10.1080/03057240.2011.553797
- Baumrind, D. (1971). Current patterns of parental authority. *Developmental Psychology*, 4(1, Pt. 2), 1-103. doi: 10.1037/h0030372
- Baumrind, D. (1991). The influence of parenting style on adolescent competence and substance use. *The Journal of Early Adolescence*, 11, 56-95. doi: 10.1177/0272431691111004
- Bednar, D. E., & Fisher, T. D. (2003). Peer referencing in adolescent decision making as a function of perceived parenting style. *Adolescence*, 38(152), 607-621.
- Bem, D. J. (1972). Self-perception theory. *Advances in Experimental Social Psychology*, 6, 1-62.
- Benda, B. B. (1997). An examination of a reciprocal relationship between religiosity and different forms of delinquency within a theoretical model. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 34(2), 163-186. doi: 10.1177/0022427897034002001
- Berk, L. E. (2014). *Development through the lifespan* (6th edition). Boston, MA: Allyn and Bacon.
- Bottoms, A. (2012). Morality, crime, compliance and public policy. In A. Bottoms & M. Tonry (eds.), *Ideology, crime and criminal justice: A symposium in honour of Sir Leon Radzinowicz* (pp. 20-54), New York, NY: Routledge.
- Boutellier, H. (2000). *Crime and morality: The significance of criminal justice in post-modern culture*. Dordrecht, Nederland: Kluwer Academic Publishers.
- Bloom, P. (2012). Religion, morality, evolution. *Annual Review of Psychology*, 63, 179-199. doi: 10.1146/annurev-psych-120710100334
- Brauer, J. R., & De Coster, S. (2015). Social relationships and delinquency: Revisiting parent and peer influence during adolescence. *Youth & Society*, 47(3), 374-394. doi: 10.1177/0044118X12467655

- Brezina, T. & Piquero, A. R. (2007). Moral beliefs, isolation from peers, and abstention from delinquency. *Deviant Behavior*, 28(5), 433-465. doi: 10.1080/01639620701233324
- Buchmann, M. & Malti, T. (2010). Socialization and individual antecedents of adolescents' and young adults' moral motivation. *Journal of Youth and Adolescence*, 39(2), 138-149. doi: 10.1007/s10964-009-9400-5
- Burkett, S. R., & White, M. (1974). Hellfire and delinquency: Another look. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 13(4), 455-462.
- Burkett, S. R. (1993). Perceived parents' religiosity, friends' drinking, and hellfire: A panel study of adolescent drinking. *Review of Religious Research*, 35(2), 134-154. doi: 10.2307/3511780
- Cheadle, J. E., & Schwadel, P. (2012). The 'friendship dynamics of religion,' or the 'religious dynamics of friendship'? A social network analysis of adolescents who attend small schools. *Social Science Research*, 41(5), 1198-1212. doi: 10.1016/j.ssresearch.2012.03.014
- Cohen, G. L., & Prinstein, M. J. (2006). Peer contagion of aggression and health risk behavior among adolescent males: An experimental investigation of effects on public conduct and private attitudes. *Child Development*, 77(4), 967-983. doi: 10.1111/j.1467-8624.2006.00913.x
- Crosnoe, R., Erickson, K. G., & Dornbusch, S. M. (2002). Protective functions of family relationships and school factors on the deviant behavior of adolescent boys and girls: Reducing the impact of risky friendships. *Youth & Society*, 33(4), 515-544. doi: 10.1177/0044118X02033004002
- Darensbourg, A. M., & Blake, J. J. (2014). Examining the academic achievement of black adolescents: Importance of peer and parental influences. *Journal of Black Psychology*, 40(2), 191-212. doi: 10.1177/0095798413481384
- Desmond, S. A., Kraus, R., & Soper, S. E. (2011). Religiosity, peers, and delinquency: Does religiosity reduce the effect of peers on delinquency? *Sociological Spectrum*, 31(6), 665-694. doi: 10.1080/02732173.2011.606725

- Desmond, S. A., & Kraus, R. (2014). The effects of importance on religion and church attendance on adolescents' moral beliefs. *Sociological Focus*, 47, 11-31. doi: 10.1080/00380237.2014.853282
- Desmond, S. A., Soper, S. E., Purpura, D. J., & Smith, E. (2008). Religiosity, moral beliefs, and delinquency: Does the effect of religiosity on delinquency depend on moral beliefs? *Sociological Spectrum: Mid-South Sociological Association*, 29, 51-71. doi: 10.1080/02732170802480527
- Draulans, V., & Halman, L. (2005). Mapping contemporary Europe's moral and religious pluralist landscape: An analysis based on the most recent European values study data. *Journal of Contemporary Religion*, 20(2), 179-193. doi: 10.1080/13537900500067729
- Durbin, D. L., Darling, N., Steinberg, L., & Brown, B. B. (1993). Parenting style and peer group membership among European-American adolescents. *Journal of Research on Adolescence*, 3, 87-100.
- Durkheim, E. ([1897] 1951). *Suicide: A study in sociology*, translated by John A. Spaulding and George Simpson. Glencoe, IL: Free Press.
- Festinger, L. (1966). *A Theory of cognitive dissonance*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Freeman, H., & Brown, B. B. (2001). Primary attachment to parents and peers during adolescence: Differences by attachment style. *Journal of Youth and Adolescence*, 30, 653-674.
- Fuligni, A. J., & Eccles, J. S. (1993). Perceived parent-child relationships and early adolescents' orientation toward peers. *Developmental Psychology*, 29(4), 622-632.
- Furrow, J. L., & King, P. E. (2004). Religion as a resource for positive youth development: Religion, social capital, and moral outcomes. *Developmental Psychology*, 40(5), 703-713. doi: 10.1037/0012-1649.40.5.703
- Gaertner, A. E., Fite, P. J., & Colder, C. R. (2011). Moderating effect of intimate exchange on delinquent socialization processes. *Journal of Early Adolescence*, 31(2), 258-270. doi: 10.1177/0272431610363159

- Gibbs, J. C. (1991). Sociomoral development delay and cognitive distortion: Implications for the treatment of antisocial youth. In W. M. Kurtines, & J. L. Gewirts (eds.), *Handbook of moral behavior and development* (pp. 95-110). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Gilligan, C. (1982). *In a different voice: Psychological theory and women's development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Glasman, L. R., & Albarrací, D. (2006). Forming attitudes that predict future behavior: A meta-analysis of the attitude-behavior relation. *Psychological Bulletin*, 132(5), 778-822. doi: 10.1037/0033-2909.132.5.778
- Goodwin, G.P., & Darley, J.M. (2010). The Perceived objectivity of ethical beliefs: Psychological findings and implications for public policy. *Review of Philosophy and Psychology*, 161-188. doi: 10.1007/s13164-009-0013-4
- Gorrese, A., & Ruggieri, R. (2012). Peer attachment: A meta-analytic review of gender and age differences and associations with parent attachment. *Journal of Youth and Adolescence*, 41(5), 650-672. doi: 10.1007/s10964-012-9759-6
- Hall, G. S. (1904). *Adolescence: Its psychology and its relation to physiology, anthropology, sociology, sex, crime, religion, and education*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Hardy, S. A., & Carlo, G. (2005). Religiosity and prosocial behaviours in adolescence: The mediating role of prosocial values. *Journal of Moral Education*, 34(2), 231-249. doi: 10.1080/03057240500127210
- Hardy, S. A., Padilla-Walker, L. M., & Carlo, G. (2008). Parenting dimensions and adolescents' internalization of moral values. *Journal of Moral Education*, 37(2), 205-223, doi: 10.1080/03057240802009512
- Haynie, D. L., & Pearce, L. D. (2004). Intergenerational religious dynamics and adolescent delinquency. *Social Forces*, 82(4), 1553-1572. doi: 10.1353/sof.2004.0089
- Heine, S.J. (2012). *Cultural psychology* (2nd edition). New York, NY: W.W. Norton & Company.

- Herzog, S., & Einat, T. (2012). Moral judgment, crime seriousness, and the relations between them: An exploratory study. *Crime & Delinquency*, 20(10), 1-31. doi: 10.1177/001112871466889
- Higgins, G. E., Ricketts, M. L., Marcum, C. D., & Mahoney, M. (2010). Primary socialization theory: An exploratory study of delinquent trajectories. *Criminal Justice Studies: A Critical Journal of Crime, Law and Society*, 23(2), 133-146. doi: 10.1080/1478601X.2010.485472
- Hirschi, T. (1969). *Causes of delinquency*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Hirschi, T., & Stark, R. (1969). Hellfire and delinquency. *Social Problems*, 17(2), 202-213.
- Hoeve, M., Dubas, J. S., Eichelsheim, V. I., van der Laan, P. H., Smeenk, W., & Gerris, J. R. (2009). The relationship between parenting and delinquency: A meta-analysis. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 37(6), 749-775. doi: 10.1007/s10802-009-9310-8
- JOP (2013). *Technisch verslag JOP-schoolmonitor 2013*. Onuitgegeven verslag, KU Leuven, UGent, Vrije Universiteit Brussel. Geraadpleegd op 26 november 2014 via <http://www.jeugdonderzoeksplatform.be>
- Jussim, L., & Osgood, D. W. (1989). Influence and similarity among friends: an integrative model applied to incarcerated adolescents. *Social Psychology Quarterly*, 52(2), 98-112.
- Kandel, D. B. (1996). The parental and peer contexts of adolescent deviance: An algebra of interpersonal influences. *Journal of Drug Issues*, 26(2), 289-315.
- Karavasilis, L., Doyle, A. B., & Markiewicz, D. (2003). Associations between parenting style and attachment to mother in middle childhood and adolescence. *International Journal of Behavioral Development*, 27(2). doi: 10.1080/0165025024400015
- Knafo, A., & Schwartz, S. H. (2012). Relational identification with parents, parenting, and parent-child value similarity among adolescents. *Family Science*, 3, 13-21. doi: 10.1080/19424620.2011.707794
- Kobayashi, E., Akers, R. L., & Sharp, S. F. (2011). Attitude transference and deviant behavior: A comparative study in Japan and the United States. *Deviant Behavior*, 32(5), 405-440, doi: 10.1080/01639621003776002

- Kohlberg, L. (1969). Stage and sequence: The cognitive-developmental approach to socialization. In D. A. Goslin (ed.), *Handbook of socialization theory and research* (pp. 347– 480). Chicago, IL: Rand McNally.
- Koster, F., Goudriaan, H., & van der Schans, C. (2009). Shame and punishment: An international comparative study on the effects of religious affiliation and religiosity on attitudes to offending. *European Journal of Criminology*, 6(6), 481-495. doi: 10.1177/1477370809341129
- Kwan, Y. K., Chiu, L. L., Ip, W. C., & Kwan, P. (2002). Perceived crime seriousness: Consensus and disparity. *Journal of Criminal Justice*, 30(6), 623-632. doi: 10.1016/S0047-2352(02)00194-0
- Lansford, J. E., Criss, M. M., Pettit, G. S., Dodge, K. A., & Bates, J. E. (2003). Friendship quality, peer group affiliation, and peer antisocial behavior as moderators of the link between negative parenting and adolescent externalizing behavior. *Journal of Research on Adolescence*, 13(2), 161-184.
- Lansford, J. E., Dodge, K. A., Fontaine, R. G., Bates, J. E., & Pettit, G. S. (2014). Peer rejection, affiliation with deviant peers, delinquency, and risky sexual behavior. *Journal of Youth and Adolescence*, 43(10), 1742-1751. doi: 10.1007/s10964-014-0175-y
- Lardén, M., Melin, L., Holst, U., & Långström, N. (2006). Moral judgement, cognitive distortions and empathy in incarcerated delinquent and community control. *Psychology, Crime & Law*, 12(5), 453-462. doi: 10.1080/10683160500036855
- Lauritsen, J. L., Heimer, K., & Lynch, J. P. (2009). Trends in the gender gap in violent offending: New evidence from the National Crime Victimization Survey. *Criminology*, 47(2), 361-399.
- Lazarsfeld, P. F., & Merton, R. K. (1954). Friendship as a social process: A substantive and methodological analysis. In M. Berger, T. Abel & C. Page (eds.), *Freedom and Control in Modern Society* (pp. 18-66). New York, NY: Van Nostrand.
- Luckmann, T. (2003). Transformations of religion and morality in modern Europe. *Social Compass*, 50(3), 275-285. doi: 10.1177/00377686030503002

- Maers, D. P., Ploeger, M., & Warr, M. (1998). Explaining the gender gap in delinquency: peer influence and moral evaluations of behavior. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 35(3), 251-266. doi: 10.1177/0022427898035003001
- Matsueda, R. L. (1989). The dynamics of moral beliefs and minor deviance. *Social Forces*, 68(2), 428-457.
- McCarthy, B., Felmlee, D., & Hagan, J. (2004). Girl friends are better: Gender, friends, and crime among school and street youth. *Criminology*, 42(4), 805-836. doi: 10.1111/j.1745-9125.2004.tb00537.x
- McPherson, M., Smith-Lovin, L., & Cook, J. M. (2001). Birds of a feather: Homophily in Social Networks. *Annual Review of Sociology*, 27, 415-444. doi: 10.1146/annurev.soc.27.1.415
- Megens, K. C., & Weerman, F. M. (2010). Attitudes, delinquency and peers: The role of social norms in attitude-behaviour inconsistency. *European Journal of Criminology*, 7(4), 299-316. doi: 10.1177/1477370810365023
- Megens, K. C., & Weerman, F. M. (2011). The social transmission of delinquency: Effects of peer attitudes and behavior revisited. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 49(3), 420-443. doi: 10.1177/0022427811408432
- Moffitt, T. E. (1993). Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, 100(4), 674-701.
- Nelson, J. R., Smith, D. J., & Dodd, J. (1990). The moral reasoning of juvenile delinquents: A meta-analysis. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 18(3), 231-239.
- Nickerson, A. B., & Nagle, R. J. (2005). Parent and peer attachment in late childhood and early adolescence. *The Journal of Early Adolescence*, 25(2), 223-249. doi: 10.1177/0272431604274174
- Oetting, E. R., Donnermeyer, J. F., & Deffenbacher, J. L. (1998). Primary Socialization Theory: The influence of the community on drug use and deviance. *Substance Use and Misuse*, 33, 1629-1665.

- Paternoster, R., & Smith, D. A. (1987). The gender gap in theories of deviance: Issues and evidence. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 24(2), 140-172. doi: 10.1177/0022427887024002004
- Pettit, G. S., Laird, R. D., Dodge, K. A., Bates, J. E., & Criss, M. M. (2001). Antecedents and behavior-problem outcomes of parental monitoring and psychological control in early adolescence. *Child Development*, 72(2), 583-598.
- Piaget, J. (1965). *The moral judgment of the child*. New York, NY: Free Press.
- Piquero, N. L., Gover, A. R., MacDonald, J. M., & Piquero, A. R. (2005). The influence of delinquent peers on delinquency: Does gender matter? *Youth Society*, 36(3), 251-275. doi: 10.1177/0044118X04265652
- Pleysier, S. (2014). 'Ondanks beperkt zicht': De context van 'jongeren in cijfers en letters'. In L. Bradt, S. Pleysier, J. Put, J. Siongers & B. Spruyt (Red.), *Jongeren in cijfers en letters: Bevindingen uit de JOP-monitor 3 en de JOP-schoolmonitor 2013* (pp. 19-39). Leuven, België: Acco.
- Prinstein, M. J., & Dodge, K. A. (2008). *Understanding peer influence in children and adolescents*. New York, NY: Guilford.
- Prinstein, M. J., Brechwald, W. A., & Cohen, G. L. (2011). Susceptibility to peer influence: Using a performance-based measure to identify adolescent males at heightened risk for deviant peer socialization. *Developmental Psychology*, 47(4), 1167-1172. doi: 10.1037/a0023274
- Rambaran, A. J., Dijkstra, J. K., & Stark, T. H. (2013). Status-based influence processes: The role of norm salience in contagion of adolescent risk attitudes. *Journal of Research on Adolescence*, 23(3), 574-585. doi: 10.1111/jora.12032
- Raymaekers, B. (2013). *Ethiek: De basis*. Tielt, België: Lannoo.
- Rebellon, C. J., Manasse, M. E., Van Gundy, K. T., & Cohn, E. S. (2014). Rationalizing delinquency: A longitudinal test of the reciprocal relationship between delinquent attitudes and behavior. *Social Psychology Quarterly*, 77(4), 361-386. doi: 10.1177/019027251454066

- Rose, A. J., & Rudolph, K. D. (2006). A review of sex differences in peer relationship processes: Potential trade-offs for the emotional and behavioral development of girls and boys. *Psychological Bulletin*, 132, 98-131. doi: 10.1037/0033-2909.132.1.98
- Sampson, R. J., & Laub, J. H. (2006). *Shared beginnings, divergent lives: Delinquent boys to age 70*. Cambridge, UK: Harvard University Press
- Seddig, D. (2014). Peer group association, the acceptance of norms and violent behaviour: A longitudinal analysis of reciprocal effects. *European Journal of Criminology*, 11(3), 319-339. doi: 10.1177/1477370813496704
- Simons, L. G., Simons, R. L., & Conger, R. D. (2004). Identifying the mechanisms whereby family religiosity influences the probability of adolescent antisocial behavior. *Journal of Comparative Family Studies*, 35(4), 547-563.
- Smith, D. A., & Paternoster, R. (1987). The gender gap in theories of deviance: Issues and evidence. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 24(2), 140-172. doi: 10.1177/0022427887024002004
- Sporre, K., & Mannberg, J. (2010). *Values, religions and education in changing societies* (pp. 1-6). New York, NY: Springer. doi: 10.1007/978-90-481-9628-9
- Stams, G.J., Brugman, D., Dekovic, M., van Rosmalen, L., van der Laan, P., & Gibbs, J.C. (2006). The moral judgment of juvenile delinquents: A meta-analysis. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 34(5), 697-713. doi: 10.1007/s10802-006-9056-5
- Stern, L. D. (2011). *A visual approach to SPSS for Windows: A guide to SPSS 17.0* (2nd edition). Boston, MA: Allyn & Bacon.
- Steinberg, L. (2001). We know some things: Parent-adolescent relationships in retrospect and prospect. *Journal of Research on Adolescence*, 11, 1-19.
- Steinberg, L., & Monahan, K.C. (2007). Age differences in resistance to peer influence. *Developmental Psychology*, 43(6), 1531-1543. doi: 10.1037/0012-1649.43.6.1531
- Stylianou, S. (2004). The role of religiosity in the opposition to drug use. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 48(4), 429-448. doi: 10.1177/0306624X03261253

- Sutherland, E. H. (1947). *Principles of Criminology*. Philadelphia, PA: Lippincott.
- Svensson, R. (2004). Shame as a consequence of the parent-child relationship: A study of gender differences in juvenile delinquency. *European Journal of Criminology*, 1(4), 1477-3708. doi: 10.1177/1477370804045692
- Svensson, R., Weerman, F. M., Pauwels, L. J., Bruinsma, G. J., & Bernasco, W. (2013). Moral emotions and offending: Do feelings of anticipated shame and guilt mediate the effect of socialization on offending? *European Journal of Criminology*, 10, 22-39. doi: 10.1177/1477370812454393
- Sykes, G. M., & Matza, D. (1957). Techniques of neutralization: A theory of delinquency. *American Sociological Review*, 22(6), 664-670.
- Tedor, M. F. (2015). The moderating effect of type of deviance on the relationships among gender, morality, deviant peers, and deviance. *Deviant Behavior*, 36(3), 221-244. doi: 10.1080/01639625.2014.924362
- Van de Walle, T., Bradt, L., & Bouverne-De Bie, M. (2013). *Meer dan een technische uitdaging. Het in beeld brengen van maatschappelijke kwetsbaarheid in het JOP-onderzoek*. (Ad hoc onderzoeksnota januari 2013). Gent: Universiteit Gent, Vakgroep Sociale Agogiek. Geraadpleegd via http://www.jeugdonderzoeksplatform.be/files/Adhoc_maatschappelijke_kwetsbaarheid_2013.pdf
- van IJzendoorn, M. H. (1997). Attachment, emergent morality, and aggression: Toward a developmental socioemotional model of antisocial behaviour. *International Journal of Behavioral Development*, 21(4), 703-727. doi: 10.1080/016502597384631
- van Tubergen, F., te Grotenhuis, M., & Ultee, W. (2005). Denomination, religious context, and suicide: Neo-durkheimian multilevel explanations tested with individual and contextual data. *American Journal of Sociology*, 111(3), 797-823. doi: 10.1086/497307
- van Tubergen, F. (2007). Religious affiliation and participation among immigrants in a secular society: A study of immigrants in the Netherlands. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 33(5), 747-765. doi: 10.1080/13691830701359181
- van Wel, F. (1994). "I count my parents among my best friends": Youths' bonds with parents and friends in the Netherlands. *Journal of Marriage and Family*, 56(4), 835-843.

- van Wel, F, ter Borgt, T, & Raaijmakers, Q. (2002). Changes in the parental bond and the well-being of adolescents and young adults. *Adolescence*, 37(146), 317-333.
- Verdonck, E., Cops, D., Pleysier, S., & Put, J. (2011). *Jongeren en geweld. Dader- en slachtofferschap gemeten en beleefd*. Leuven, België: Acco.
- Wainwright, W.J. (2005). *Religion and morality*. Aldershot, UK: Ashgate Publishing Limited.
- Warr, M. (1989). What is the perceived seriousness of crimes? *Criminology*, 27(4), 795-822.
- Warr, M., & Stafford, M. (1991). The influence of delinquent peers: What they think or what they do? *Criminology*, 29(4), 851-866.
- Warr, M. (1993). Parents, peers, and delinquency. *Social Forces*, 72, 247-264.
- Warr, M. (2002). *Companions in crime: The social aspects of criminal conduct*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Warr, M. (2005). Making delinquent friends: Adult supervision and children's affiliations. *Criminology*, 43, 77-106. doi: 10.1111/j.0011-1348.2005.00003.x
- Warr, M. (2007). The tangled web: delinquency, deception, and parental attachment. *Journal of Youth and Adolescence*, 36, 607-622. doi: 10.1007/s10964-006-9148-0
- Washburn, I. J, Capaldi, D. M., Kim, H. K, & Feingold, A. (2014). Alcohol and marijuana use in early adulthood for at-risk men: Time-varying associations with peer and partner substance use. *Drug and Alcohol Dependence*, 140, 112-117. doi: 10.1016/j.drugalcdep.2014.04.001
- Weerman, F. M., & Hoeve, M. (2012). Peers and delinquency among girls and boys: Are sex differences in delinquency explained by peer factors? *European Journal of Criminology*, 9(3), 228-244. doi: 10.1177/1477370811435736
- Weerman, F. M., & Smeenk, W. H. (2005). Peer similarity in delinquency for different types of friends: A comparison using two measurement methods. *Criminology*, 43(2), 499–524. doi: 10.1111/j.0011-1348.2005.00015.x

- Weerman, F. M. (2011). Delinquent peers in context: A longitudinal network analysis of selection and influence effects. *Criminology*, 49, 253-286. doi:10.1111/j.1745-9125.2010.00223.x
- Weisbroth, S. P. (1970). Moral judgment, sex, and parental identification in adults. *Developmental Psychology*, 2(3), 396-402.
- Werner, N. E., & Silbereisen, R. K. (2003). Family relationship quality and contact with deviant peers as predictors of adolescent problem behaviors: The moderating role of gender. *Journal of Adolescent Research*, 18(5), 454-480. doi: 10.1177/0743558403255063
- Williams, S. K., & Kelly, F. D. (2005). Relationships among involvement, attachment, and behavioral problems in adolescence: Examining father's influence. *Journal of Early Adolescence*, 25(2), 168–196. doi: 10.1177/0272431604274178
- Wikström, P.-O. H. (2008). In search of causes and explanations of crime. In R.D. King & E. Wincup (eds.), *Doing Research on Crime and Justice* (pp. 117-137). Oxford, UK: Oxford University Press.
- Worthen, M. G. (2011) Gender differences in parent–child bonding: Implications for understanding the gender gap in delinquency. *Journal of Crime and Justice*, 34, 3-23. doi: 10.1080/0735648X.2011.554744
- Worthen, M. G. (2012). Gender differences in delinquency in early, middle, and late adolescence: An exploration of parent and friend relationships. *Deviant Behavior*, 33(4), 282-307. doi: 10.1080/01639625.2011.573421
- Young, J. T., Barnes, J. C., Meldrum, R. C., & Weerman, F. M. (2011). Assessing and explaining misperceptions of peer delinquency. *Criminology*, 49(2), 599-630. doi: 10.1111/j.1745-9125.2011.00232.x
- Zhang, Q., Loeber, R., & Stouthamer-Loeber, M. (1997). Developmental trends of delinquent attitudes and behaviors: replications and synthesis across domains, time, and samples. *Journal of Quantitative Criminology*, 13(2), 181-215. doi: 10.1007/BF02221307

Bijlagen

Bijlage I: Factoranalyse van de schaal “gepercipieerde morele verkeerdheid”.

Tabel 1. Factorladingen en betrouwbaarheid van de schaal “gepercipieerde morele verkeerdheid”.

Items	Ladingen
Het licht van een lantaarnpaal kapot maken voor de lol	0,857
Een CD stelen uit een winkel	0,867
Inbreken of proberen in te breken in een gebouw om iets te stelen	0,926
Een wapen of dwang gebruiken om geld of andere dingen van iemand af te pakken	0,889
Eigenwaarde	3,135
Percentage verklaarde variantie	78,370
Cronbachs α	0,907
N	1809

Tabel 1. Factorladingen en betrouwbaarheid van de schaal “band met vader”.

Items	Ladingen
Mijn vader helpt mij goed als ik het moeilijk heb	0,796
Als het niet zo goed gaat met mij, dan lukt het mijn vader om mij te troosten	0,804
Als ik met mijn vader over mijn problemen praat, dan helpt hij mij echt	0,780
Als ik verdrietig ben of ergens mee zit, dan heeft mijn vader dat in de gaten	0,758
Mijn vader weet wat ik doe in mijn vrije tijd	0,776
Mijn vader weet waar ik naartoe ga als ik het huis uitga	0,751
Mijn vader weet waar ik mijn geld aan uitgeef	0,712
Mijn vader weet wie mijn vrienden zijn	0,691
Eigenwaarde	5,033
Percentage verklaarde variantie	62,908
Cronbachs α	0,915
N	1809

Tabel 2. Factorladingen en betrouwbaarheid van de schaal “band met moeder”.

Items	Ladingen
Mijn moeder helpt mij goed als ik het moeilijk heb	0,763
Als het niet zo goed gaat met mij, dan lukt het mijn moeder om mij te troosten	0,772
Als ik met mijn moeder over mijn problemen praat, dan helpt zij mij echt	0,786
Als ik verdrietig ben of ergens mee zit, dan heeft mijn moeder dat in de gaten	0,764
Mijn moeder weet wat ik doe in mijn vrije tijd	0,754
Mijn moeder weet waar ik naartoe ga als ik het huis uitga	0,713
Mijn moeder weet waar ik mijn geld aan uitgeef	0,702
Mijn moeder weet wie mijn vrienden zijn	0,672

Tabel 2. Factorladingen en betrouwbaarheid van de schaal “band met moeder”
(vervolg).

Eigenwaarde	4,844
Percentage verklaarde variantie	60,554
Cronbachs α	0,906
N	1809